

תוכן הענינים

חלק א – התעוררות

א. ראש השנה א

ובכן תן פחדך ♦ גם מי שמרגיש שאינו בדרגה ♦ להתפלל על הגאולה בימים
נוראים ♦ לשמוח במלכותו ♦ ענין הסימנים בראש השנה - מכתב ♦
התפילה היא הכח המכריע ביום הדין

ב. יום הדין ו

יום המשפט הגדול – והכל מתנהל כרגיל ♦ "להרגיש" את הדין ולנצל ♦
השלוה שלנו לא באה מתוך 'גדלות' ♦ אין רצון הקב"ה אלא שיעבדו
בשמחה ♦ כל אחד יצטרך להגיש דין וחשבון לבד לבד ♦ ההכרעה בראש
השנה – לנצח נצחים ♦ בהכרח שיקבע מצבו לנצח ♦ עיקר דאגתנו לעולם
הבא ♦ אין לו חלק לעולם הבא – היתכן? ♦ בקלות אפשר לחסוך הרבה
מאוד ♦ סיכום הדברים

ג. עשרת ימי תשובה כב

תפילה בכל עשרת ימי תשובה קרובה להתקבל כשעת נעילה ♦ רואים
בחוש שהתפילות מתקבלות יותר בעשרת ימי תשובה ♦ זהירות בעשרת
ימי תשובה ♦ סיכום הדברים

ד. יום הכיפורים כו

כל רגע מיום הכיפורים מכפר ♦ עבירות שהתוודה עליהם כבר ביום הכיפורים
שעבר ♦ הרגשת ריחוק לאחר שחזר בתשובה – פגיעה בכבוד שמים

ה. אחרי יום הכיפורים לא

לשמור על הטהרה

ו. בקשות פרטיות בימים נוראים לא

סידור דינים שנתבארו בסוגיא דבקשות בשבת ויום טוב: תפילה בשבת / צרה שזמנה בהול / תפילה על חולה / תפילה על פרנסה וצרכי חול / הבקשות שאחר קריאת התורה / תפילת מלא רחמים ו'אנא' ו'יזכור' / בפתחת הארון / בקשת פרנסה בראש השנה ויו"כ / ענייני תורה ויראת שמים / יהי רצון שתצילני וכו' / יהי רצון שאחר ברכת כהנים / לאחר הדלקת נרות / הרחמן / תפילה שקודם ואחר הלימוד / תפילת הדרך

חלק ב – תקיעת שופר

א. בדיני התקיעות לח

לשמוע כל תקיעה מתחילה ועד סוף, ובדיעבד לא יצא, ובדין שברים תרועה בזה ♦ כל הקולות כשרים אפילו צרוד ♦ לעשות תקיעות ארוכות ותרועות ארוכות, ואם אפשר להוסיף על ג' השברים ♦ אורך השברים בשברים דידן, וכיצד מחלקים בין השברים דידן ♦ במיזב תוקעים בנשימה אחת, ובמעומד ב' נשימות, - וכמה הוא שיעורן ♦ קולות המפסיקים באמצע התקיעה ♦ מעיקר הדין סגי בל' קולות ♦ הכרזה לצאת ידי חובה ♦ המאריכים בתפילתן האם הפסידו התפילות שעל הסדר

ב. ענין תקיעת שופר מז

שיעלה זכרוכם לפני על ידי התרועה - להזכיר עקידת יצחק / כדי לעררב השטן / קול השופר מעורר לתשובה / תרועת שמחה לכבוד המלך / העיקר: אשר קדשנו במצותיו וצונו

ג. ביאור הפסוקים שלפני התקיעות מז

למנצח לבני קרח ♦ הפסוקים שלפני התקיעות ♦ לשמוע קול שופר ♦ אשרי העם יודעי תרועה

חלק ג – ביאורים בתפילה – ליקוט נא

זכרנו לחיים ♦ וצדקנו במשפט ♦ המלך המשפט ♦ וידע כל פעול ♦ קדוש אתה ונורא שמך ♦ בספר חיים ופרנסה טובה ♦ מרק ברחמין הרבים ♦ אם אחפץ במות הרשע ♦ מחילה סליחה וכפרה ♦ חטאתינו עונותינו ופשעינו ♦ ביאור שלש עשרה מדות

חלק א - התעוררות

א. ראש השנה

יִבְכּוּ הַן פְּחָדָה

בראש השנה ויום הכפורים אנו מתפללים שתתגלה מלכותו של הקדוש ברוך הוא בהדר גאון עוזו על כל יושבי תבל, וְיֵדַע כָּל פֶּעוּל כִּי אַתָּה פֹּעֵלְתוּ, וְיָבִין כָּל יָצוֹר כִּי אַתָּה יִצְרָתוּ, וְיֵאמָר כָּל אִשָּׁר נִשְׁמָה בְּאֶפֶס ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמְלָכוֹתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה, ובאמת בזה כלול הכל, כל תכלית העולם, וכל הבקשות הפרטיות וכל בקשה נוספת מיותרת, בהתגלות מלכותו בעולם.

ועלינו להחדיר לעומק לבבינו שלא שייך רצון אחר בעולמינו, כי הרי כל ימי חיינו מתנהלים לכוון התכלית האמיתי בעולם, ואנו עוסקים בתורה ובמצוות בתקוה להגיע לתכלית האמיתית בעולם, ומבקשים מלפניו יתברך שמו שייסייענו להגיע לזה, ואחרי שידענו שתכליתנו היותר גדולה היא לבקש מלפניו לגלות כבודו בעולם, איך יתכן שנבקש מלפניו לקרבינו אליו בדברים שמביאין אותנו לדרגה פחותה מהמעלה הגדולה.

ולכן אף על פי שהיצר הרע מסיע מחשבות לב האדם למה שנראה לו כטובת עצמו, וקושר שאיפתו ותכניותיו לפי תאות לבו, מכל מקום כיון שבעומק לבו יודע שטובו האמיתי הוא לבקש על התגלות כבוד מלכותו, וכופה את פיו לבקש מלפניו דבר זה, הרי הוא כופה את רצונו האמיתי על תאות לבו, כי הרי מכריח את פיו לבקש ממי שבידו למלא בקשתו, וכן המבקש החזירנו בתשובה שלימה לפניך, כשיודע שזהו תכלית טובתו הרי זו בקשה נכונה אף על פי שעדיין יש בלבו תאוות נוספות.

"איני מבקש אלא בתו של מלך - וממילא יש לו הכל", ניתן להזכיר משל זה גם לעניננו, אם נבקש רק לתקן עולם במלכות שמים וכו' ממילא יהא לנו הכל, כמו

שמתפללים "וְהִסֵּר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וְאַנְחָה, וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אֲתָה ד' לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וְכו'", והרי שכל היגון והאנחה הוא על ידי מסירת שלטון לחיצונים, אבל כשימלוך עלינו ד' לבדו בחסד ורחמים - ממילא יהא הכל אך טוב וחסד בשמחת עולם, והרי אנו מאמינים שכל תכליתנו בעולם ואחרית תקותינו הוא בעשיית רצונו יתברך, וממילא גם כשאין אוחזים בדרגה הרצויה בזה, מכל מקום בקשתנו אמיתית שיתגלה מלכותו עלינו כי זהו רצונו ותכלית העולם.

גם מי שמדגיש שאינו בדרגה

כל אחד יכול להתפלל על כבוד שמים באמת, גם כשאנו בדרגה שכואב לו כבוד שמים, על ידי שיתבונן וידע שבהתגלות מלכותו יתברך ייטיב לעמו באופן היותר מושלם, ונמצא שמבקש באמת, אף שהוא שלא לשמה, ואין זה שקר, אלא שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ועוד יתבונן וידע שעל ידי זה יגיע לדרגות ברוחניות, מה שאינו יכול להגיע בכל עמל במצבינו כהיום, ומי שיזכה לזה יתעלה יותר מדורות הקודמים בכל המובנים, וגם זה קצת שלא לשמה.

ועוד יתבונן כיון שזהו האמת שמתבקש מאתנו בעולמינו, והוא משעבד עצמו ופיו לבקש כבוד מלכות שמים, הרי שיעבד שכלו את גופו לעשות מה שרצוי, אף על פי שאינו בדרגה זו, והרי המעשים משפיעים על המחשבה, כענין שכתב מרן החזון איש זללה"ה להתפלל על חבריו גם כשאין הדברים יוצאים מן הלב, ואפילו אם זה שמתפללים עליו הוא הדיוט המוני ובזוי, שאין שום רגש להתפלל עליו, אפילו הכי המעשים משפיעים על המחשבה ומקבל רגש לאהבת הזולת, ועל אחת כמה וכמה שכשהאדם משעבד פיו לבקש כבוד שמים, שיודע בעומק לבו שזוהי חובתו וזוהי שאיפתו האמיתית אלא שאינו בדרגה הזו, בודאי שזוהי תפלה אמיתית והמעשים משפיעים על המחשבה להדבק באהבתו ויראתו.

להתפלל על הגאולה בימים נוראים

כתב הגר"ח ז"ל מולאזין בדרשתו לראש השנה שאם היינו מכוונים בכל התפילות והבקשות של הימים הללו רק על צער השכינה כביכול, בודאי היינו זוכים להיות נענים על ענין בקשתינו, ולהגאל גאולה שלימה, אך אין אנו משימים זאת על לבנו כלל, וכל מגמתינו בתפלת הימים הנוראים רק על דאגת הפרנסה ושאר צרות הדחופות עלינו בכל יום, לכן אין אנו נושעים רק מעט הנוגע לפרנסתינו להחיות את גויתינו, עיין שם, והנה גם אם נתפלל על מלכות שמים שלא לשמה רק לטובתינו הרי קיימנו המצוה שלא לשמה, וכ"ש שאנו מאמינים שהטוב האמיתי והתכלית המתבקש מעמנו הוא להחזיר מלכות שמים למקומה לתקן עולם במלכות ש-ד-י יכירו וידעו כל יושבי תבל וגו' והרי אנו מוסרים חיינו להצליח בעבודת ד', וממילא נוכל לבקש על זה בקשה שלימה ולכוף פינו לבקש באמת מה שידענו בעומק לבבינו שזהו האמת הנרצה והטוב האמיתי.

לשימוח במלכותו

כתוב בנחמיה פרק ח' כאשר עזרא קרא בספר התורה בראש השנה מהבוקר עד מחצית היום, כל העם בכו כשמעם את דברי התורה, ופירש רש"י שבכו לפי שלא קיימו את התורה כראוי, ואמרו להם עזרא ונחמיה והלויים לכל העם "היום קדש הוא לד' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעצבכם, והלויים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו, וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם",

ומזה הביא במעשה רב מהגר"א שאין להתענות ואין לבכות בראש השנה, [וכתוב מהגר"ח מולאזין ענין לבכות בראש השנה כשבא לו מעצמו לבכות בתפלה מותר כמו שכתוב בחנה בכה תבכה, וזה היה בראש השנה, אבל חוץ מזמן התפלה יהא בשמחה ובשפלות והכנעה, ע"כ תוכן דבריו, וזהו מה שכתב בגליון מעשה רב

ודעת לנבון נקל שאין זה סותר למה שכתבו שהאריז"ל היה בוכה בראש השנה]. ומשמע שכיון שעוסקים במלכיות יש לשמוח כבשעה שמעמידין המלך במלכותו, וזה שאנו שמחים במלכותו היא מעוזינו לזכות בדין.

ענין הסימנים בראש השנה - מכתב

ענין הסימנים בראש השנה שכאשר השנה מתחילה בשמחה קל לה להמשיך כך, ואמרו הוריות י"ב א' שכאשר ממליכים מלך מושחים אותו בסמוך לַמַּעֲזָן מים, כדי שתמשך מלכותם כמו המעיין שמושך מימיו, ועוד מצאנו סימנים נוספים כיוצא בזה, ומזה למדו בגמרא שם לאכול בראש השנה פירות שיש בהם סימנים טובים, שהם ממהרים לגדול או שהשמות שלהם מרמזים ריבוי.

למדנו שטובת השנה להתחיל אותה בשמחה, וזהו רצון השם יתברך שבניו יהיו שמחים בראש השנה ויבטחו בו, ועל ידי זה יתחזק כוחם לכל השנה, ועוד כי בטוחים באביהם ומלכם, ומרן החזון איש זללה"ה כתב שמתוך השמחה שורה שפע חכמה מעל.

בכח השמחה עושים המון מעשים טובים, כמו שכתב הרב זללה"ה במכתבי התעוררות לאחר הידיעה שהכל מאתו יתברך ושהכל לטובה אין מקום לעצבות, ורצונו יתברך שיהא האדם בשמחה ובטוב לבב, שזה גם גורם לעשות מצוותיו מתוך שמחה כראוי, וככל שהאדם מתגבר ומנהיג את הנהגת החיים במסלול הרגיל מתוך התאמצות זכירת האמת, כן ירבו זכויותיו לעתיד לבא.

התפילה היא הכח המכריע ביום הדין

כולנו יודעים מעלות התפילות והבקשות ושענינם לעורר רחמים, אבל האמת היא הרבה מעבר לכך, שמלבד הענין של "בקשה", הנה התפילה היא הכח המכריע את הדין, וכשהאדם ממחיש לעצמו הידיעה הזו שזהו הכח המכריע ביום הדין כמו

שיתבאר להלן מדברי הזוהר שאלו הם המטעמים שבשבילם מיהרה רבקה לקרא ליעקב מבית המדרש שיכנס לקראת יום הדין, בכדי ליטול את הברכות ולהינצל מן הדינים והעונשים שהיו מגיעין עליו אם עָשׂוּ היה מקבל הברכות, ההתייחסות לתפילה היא אחרת.

לאחר התבוננות נכונה - הרי האדם מתייחס לתפילות ולבקשות בשמחה ובכונה אחרת, ומשתדל שיהיו באמת מטעמים 'ברוך גן עדן', שִׁאֲמֹר עליהם "רָאָה רִיחַ בְּנֵי כְּרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בְּרָכוּ ד'", ואז כל ההשקעה סביב הסליחות, והקימה ומיעוט השינה, הכל נעשה בשמחה גדולה.

במחזורים לראש השנה קודם התקיעות מועתק דברי הזוהר ושם מבאר ענין הברכות שבירך יצחק את יעקב שזה מדובר בראש השנה, ויצחק מרמז על יום הדין, ועשו הוא השטן שמביא מטעמים {מעשי בני אדם להעניש ולדון אותם}, שבראש השנה הקדוש ברוך הוא יושב על כסא הדין ואומר לשטן שיביא כל מעשה בני אדם לדין, ורבקה מיעצת ליעקב למהר להכין מטעמים לפני שעשו יגיע, שיקדים מטעמים מתפלות ובקשות וקול יעקב בקול שופר, ועל ידי זה משבר הדינים ומעורר רחמים ומתברך, וזה הזמן של עשרת ימי תשובה עד שעשו יגיע ביום הכיפורים בינתיים חוזר יעקב בתשובה ומרבה בתחינות ותפלות והקדוש ברוך הוא סולח לו, ואז מקבל יעקב את הברכות, ואחרי שהתחבר יעקב להקדוש ברוך הוא באהבה זה רמז לדין של יצחק מגיע עשו עם כל העובדות, והוא רואה שלא מקבלים אותם, והוא שוטם את יעקב.

וכידוע כמו שבאדם יש גוף האדם ויש נשמתו שהיא עיקר האדם, שהרי יכולים להחליף חלקים מגופו, אבל גם גופו ורוחו הם מציאות קיימת, כך בתורה הדברים אמיתיים כפשטן, ויש להם פנימיות שהיא נשמתן, שנכתבו הדברים בתורה לְרִמּוֹז על ענינים נשגבים, וכן הדברים בענין הברכות¹.

¹ וז"ל הזוהר שם ביומא דראש השנה נפיק יצחק בלחודו וקרי לעשו לאטעמא ליה תבשילין דכל עלמא כל חד כפום אורחיה, דהא בההיא שעתא וְתַכְהִינְ עֵינָיו מִרְאָת דנפיק מיניה מאן דאחשך אפי בריין, ואתפרש ושכיב על ערסיה דינא, וקרי לעשו ואמר וְעֵתָה שָׂא נָא כְלִיד תְּלִיד וְקִשְׁתְּךָ וְצֵא הִשְׁדֵּה וְצוּדָה לִי צִיד וְעֵשָׂה לִי מְטַעֲמִים כְּאֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי וְהִבִּיאָה לִי, וְרִבְקָה

ב. יום הדין

יום המשפט הגדול – והכל מתנהל כרגיל

ראש השנה הוא כידוע יום דין על כל הבראה כולה, וזהו אחד מן הדברים הממחשים ביותר את הסתר הפנים שבבראה, מחד גיסא כל העולם כולו מלא חיל ורעדה, כל העולם כחוזר לתחילתו, הבראה מתחילה מחדש, יש משפט על כל הברואים! ומלאכים יחפזו ויחיל וירעדה יאחזו ויאמרו הנה יום הדין לפקד על צבא מרום בדין, ומאידך, בעולמינו, הכל מתנהל ללא שום שינוי, יום ככל הימים, לא ניכר כלום מן התהפוכות העוברות על הבראה ביום זה, שום פרט בבראה

אמרה אל יעקב בנה רחימא דנפשה, בנה רחימא דאתמסר לה מיומא דאתברי עלמא, ופקידת ליה לאתערא איהו באינון מטעמין דיליה, ויעקב אתער מתתא ומתלבש בצלותין ובעותין, הקל קול יעקב בהווא שופר דקא סליק ואתער יעקב לגביה ואתקריב בהדיה, ויגש לו ויאכל ואתכליל דא בדא, כיון דאתכליל בהדיא ויבא לו יין, דא יין דמנטרא, יין דהוא חדו דלבא רזא דעלמא דאתי, כדון וירח את ריח בגדיו צלותין דסלקין ובעותין ויברכוהו, נח רוגזא וחדו לבא וכולא איהו רחמי, כיון דאיהו אתכליל ביעקב כל אינון חיילין ותוקפין ורוגזין דהוו זמינין אתבדרו ולא אשתכחו תמן וישראל נפקין מן דינא בחדוה ובברכאן. - ויהי אף יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ביומא דא בחדוה ובברכאן עילאין, ויעשו בן מצינו טעין טוענין מעובדי דעלמא, ויעש גם הוא מטעמים ויעש גם הוא מטעמים, חדיד לישניה למיטען טענות, אתקין סהדי, ויבא לאביו ויאמר לאביו יקם אבי יתער בדינו ויאכל כמה עובדין בישין דכל עלמא דקא אשכחנא. - ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד, דהא לא יכיל לאתפרשא מכללא דיעקב דאיהו בחדוותא, ויאמר מי אפוא הוא הגד ציד בכמה צלותין ובעותין ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה, כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה וגו' דחמי דהא צידו לא הוה כלום, עד לבתר דאמר ליה הנה משמני הארץ יהיה מושבך וגו' אילין תקיפין ואוכלוסין דשאר עמין, ודא קשיא ליה מכולא, וישטם עשו את יעקב למיזל אבתריה ולקטרגא ליה תדיר, ויעקב אזיל באינון יומין דבין ראש השנה ליום הכפורים עריק לאשתזבא מיניה תב בתיובתא, שוי גרמיה בתעניתא עד דאתי ראש השנה ויום הכפורים כדון ידעי ישראל דעשו בא ועמו ארבע מאות איש כולוהו מקטרגי זמינין לקטרגא לון מיד בראשית ויירא יעקב מאד ויצר לו ואסגי בצלותין ובעותין ויאמר יעקב א' אבי אברהם וא' אבי יצחק וגו' ואחר כך ההמשך אכפרה פניו במנחה, והוא ענין שעיר לעזאזל עיין שם וישב ביום ההוא עשו לדרךכו אימתי בשעת נעילה, דהא אתפרש מעמא קדישא וקודשא בריך הוא שביק לחוביהו וכפר עלייהו, ואחר כך כתיב ויעקב נסע ספטה שהקדוש ברוך הוא רוצה לשמוח עם בניו וכיון שישבו בסכות ניצולו מהמקטרגים והקדוש ברוך הוא שמח בבניו זכאה חולקיהו בהאי עלמא ובעלמא דאתי, ע"כ.

אינו משתנה מחרדת הדין. - מלבד ה"אות בשמים" שהזכיר הרמב"ן בדרשה לראש השנה שהחודש הזה מזלו מאזניים להגיד כי בו פָּלַס ומֵאֲזִנֵּי מִשְׁפָּט לֵד'.

ולא זו בלבד, אלא גם בתורה לא נזכר כלום מענין הדין בראש השנה, מלבד שהוא "יום תְּרוּעָה" וְ"זָכְרוֹן תְּרוּעָה", לא נתבאר למה לעשות תרועה ביום הזה, וכן לא נתפרש למה היום הזה הוא יום מִקְרָא קוֹדֵשׁ, כמו שנתפרש בכל המועדים, - הכל נסתר.

ואמנם כתב הרמב"ן שהדברים מבוארים בדרך רמז, מכך שראש השנה הוא בתחילת החודש שחל בו יום הכיפורים, וכן מלשון "זָכְרוֹן" תְּרוּעָה, שלשון זָכְרוֹן נזכר במקראות לענין משפט, ועוד כתב הרמב"ן שעל פי הנסתר הכל מפורש בפסוקים וכמו שביאר שם, וז"ל "והנה נתנה לנו התורה הענין הזה ברמז, והיה נודע בישראל מפי נביאים ואבות קדושים עד משה רבינו, ועדיין הוא בידינו קבלה ומפורשים בתלמוד, ומי שזכה להיות מקובל בסתרי התורה יִרְאֶה הענין יותר מפורש בכתוב ולשון התורה יותר מבואר בו כו'", עיין שם.

כל הבריאה כולה חוזרת לתחילתה בראש השנה, וזוהי דוגמא כיצד מתנהל העולם בהסתר, הנה במציאות יש היום דין על כל אחד ואחד לנצח נצחים! ואיננו רואים כלום...

"להרגיש" את הדין ולנצל

כח ההרגל מקלקל את רגש חרדת הדין, מתרגלים שיש מושג של 'ראש השנה' ואומרים סליחות, ואחרי זה הימים עוברים, כך זה חוזר על עצמו מידי שנה בשנה, נכנסים להרגל, אמנם מתפללים ומשתדלים, אבל לא מתבלבלים ויוצאים מדעתם מרוב פחד, לא מספיק "מרגישים" מה שהעולם עובר בימים אלו, לא מספיק 'חיים' את ההזדמנות.

עלינו ללמוד מהשטן שההרגל הזה הוא כח היצר, מי שאין לו יצר הרע איננו נכנס להרגל, מי שרואה מה באמת נעשה בשמים יודע להרגיש שבכל רגע ורגע עלול

הכל להשתנות מן הקצה אל הקצה, הנה מבואר בראש השנה ט"ז ב' אמר רבי יצחק למה תוקעין בראש השנה כו' למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן, וכתבו בתוספות שם בשם ירושלמי שכשהשטן שומע את קול השופר פעם אחת הוא נבהל קצת, "בהיל ולא בהיל", וכששומע פעם שניה, הוא כבר מאוד נבהל, הוא בטוח שזה כבר הקול של ה"שופר גדול", והגיע הזמן של ובילע המות לנצח, הגיע זמנו ליאבד מן העולם, והוא נבהל ומתערבב ולא יכול לקטרג.

ממה הוא נבהל כל כך, הרי השטן כבר נמצא בעולם חמשת אלפים ושבע מאות ושמונים שנה, ומתוכם כמה אלפי שנים שתוקעים בשופר, הרי הוא רגיל שכך בכל שנה תוקעים, ומדוע כל שנה ושנה הוא נבהל מחדש שמא עכשיו הגיע הזמן, הרי הוא יודע משנה שעברה...

רואים כאן שמי שיודע את האמת ואין לו יצר הרע, איננו יכול להתרגל, מי שיודע את האמת שהדברים הללו ודאי יהיו, ושאין רגע מוחלט שלא יהיו, ושכל שנה מחדש נוספים סיכויים בזכות התורה והמצוות והייסורים, ממילא הפחד הוא תמיד, ואילו אנו כבר התרגלנו, עלינו ללמוד מהיצר הרע שלא שייך להתרגל.

הנה טבע בני אדם להתייחס למנהגו של עולם כמסלול החיים, וגם כשח"ו רואים שיש אסונות וצרות, זהו נכנס בהרגל, וכמו שאמרו בגמרא יבמות קי"ד ב' שאנשים סומכים על דאמרי אינשי שהיתה מגיפה שבע שנים ואף אחד לא מת קודם זמנו.

אמנם עולם כמנהגו נוהג אבל יש לכל אחד ואחד את חשבונו הפרטי, כל אחד נידון בפני עצמו ולא מועיל לו מצב העולם באופן כללי, לא מועיל לו מה שכלל העולם נברא באופן שיוכל להתקיים.

² וז"ל תוספות שם ד"ה כדי לערבב את השטן, וז"ל, פירש בערוך [כדאיתא] בירושלמי בלע המות לנצח וכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, כד שמע קל שיפוצא זימנא חדא בהיל ולא בהיל, וכד שמע תניין אמר ודאי זהו שיפוצא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע, ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא, ע"כ.

השלוחה שלנו לא באה מתוך 'גדלות'

הדבר פשוט שהשלוחה שלנו בענין התשובה באה מריחוק ולא מגדלות, שהרי כל הקרוב מתיירא יותר, כמו שאמר דוד המלך ע"ה סִמְר מִפְּחָדָה בְּשׁוּרֵי וּמִמְשַׁפְּטֵי יָרָאתִי, וכן רבן יוחנן בן זכאי אמר שאיני יודע באיזו דרך מוליכין אותי, וכן בכל דור כל מי שרחוק מתורה מתרגש פחות מיום הדין, וכל הקרוב קרוב יותר ליראה ולתשובה, והענין מפני שהאדם נברא עם ערלה ללב שאוטמת בעדו מלראות ולרצות הטוב, וככל שמסיר הערלה מלבו רואה האמת יותר, והעבירות כעב וענן לעשות מסך להבדיל בין האדם ליצורו, וככל שמטהר עצמו הרי הוא רואה מעבר למסך, וכן אמרו שבת ל"א ב' יודעים הם הרשעים שדרכם למיתה אלא שיש להם חֶלֶב עַל כְּסֵלָם, כלומר שמה ששקועים בתאוות מונע מהם מלהתרגש ממה שהם יודעים היטב, וזהו מה שכתוב בפרשת נצבים "וּמַלְךְ ד' אֱלֹקֶיךָ אֶת לִבְכָּה וְאֶת לִבָּה זָרְעָה לְאַהֲבָה אֶת ד' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְכָּה וּבְכָל יִפְשָׁף וְגו'".

ולשון הרמב"ן זהו שאמרו בא ליטהר מסייעין אותו, מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך כו' כי החמדה והתאוה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות, ולא היה לו ברצונו דבר והפכו כו' וזהו ביטול יצר הרע כו', עיין שם, ולכן כל מי שאטום יותר רואה פחות.

אין רצון הקב"ה אלא שיעבדו בשמחה

אבל יש להתבונן שלא נתכוין הקדוש ברוך הוא שישב האדם וירעד ויפחד, כמו שלא ישמח המלך בעבדו שיושב וחרד לפניו, והוא מצמצם כל הבנתו בחרדתו, ואף על פי שאינו יכול לתבוע ממנו שעשה עוול, אבל אינו שמח במעשיו, כי אין כבודו נשלם ביראתו כל זמן שאינו מרחיב ליבו לסייע את המלך בהנהגת מדינתו ופרסום כחו והרחבת שלטונו ושכלול צבאו, כי היראה והחרדה מונעות בעדו מלפעול ולהרחיב דעתו, ועוד כי העוסק בחרדה אין לו רוחב לב לדעת עומק רצון מלכו, ולהבין ערמוניות שונאו, וכשיסיח דעתו מן החרדה הפסיד הכל, לא כן זה

שמבין כח המלך ותכסיסיו, שאין חרדתו תלויה במצב רוח, והמלך יכול לסמוך עליו.

אין רצון השם שאדם יתהלך סהרורי ומפוזר, כמו שמסופר על צדיק אחד שמרן החזון איש זללה"ה אמר לו בעשרת ימי תשובה וכי אתה חושב שרצון השם שילכו לפניו ברעד כל היום, וכי באופן זה יוכלו לעשות רצונו יתברך בעולם.

רצונו של הקדוש ברוך הוא הוא שהאדם יכיר את היראה והפחד, ויכיר גם את האהבה והאמונה וביטחון, וישמח בחלקו שהוא אהוב להקדוש ברוך הוא, ונבחר לעשות רצונו בשמחה, והוא חפץ להצילו מן הדין, וכמו שאמרו עשה מאהבה... ועשה מיראה...

וזהו מה שכתוב בחובת הלבבות שער הפרישות פרק ד' שֶׁפְּרוּשׁ צִהָּלְתּוּ בְּפָנָיו וְאָבְלוּ בְּלִבּוֹ, וכענין שכתוב "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ד' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרֹב כָּל", שמתוך האהבה והיראה יש לעשות רצונו ית' בשמחה ובטוב לבב, שעל ידי זה ירחיב לבו לדעת יותר רצונו, וזוהי היראה האמיתית, שאינו עושה רק להציל עצמו מעונש, אלא מרחיב לעשות יותר נחת רוח ליוצרו.

וכתוב בכתבי הגר"ז מסלנט שאמו של הגר"א באה אחרי מותה להגר"א והוכיחתו על שהיה מתאבל יותר מדאי על בנים שמתו, אמרה "האדם צריך להיות שש ושמח על שעדיין עודנו בחיים חיותו ויכול לתקן, כי עונשי הגיהנום גדול עד מאוד בלי רחמנות כלל", עכ"ל, הרי שהתיקונים אינם באבילות אלא בשמחה.

ומי שמבין הדברים בסוד העולם, ומשקיע עבודתו בחרדה על חשבון התורה, הרי הוא כפושע על כבוד שמים, אבל יש לדעת שאין העבודה בשמחה והרגשת שלווה קולא בחומר הגיהנם, אלא חומרא, שעל ידי זה יעשה יותר נחת רוח ליוצרו, וינצל

3 אגב שמענו מדודי הגר"מ שליט"א, על אותו צדיק הנ"ל, והוא הנקרא ר' אלעזר סלנטר שפעם אחת לחש לו החזון איש משהו באזנו בעשרת ימי תשובה, והוא נרתע מהדברים והתרחק מהמקום במהירות, ומה החזון איש אמר לו? אני מקנא בך שאתה הולך כל כך נקי ליום הדין.

מטעויות שנעשים מחוסר הבנה, ותהא יראתו קבועה תמיד, ולא תלויה בעתים, והיות וקשה להנחיל לצעירים שני ההפכים יחד, לא רבים יחכמו לדעת זאת.

כל אחד יצטרך להגיש דין וחשבון לבד לבד

איך להתכונן לקראת ראש השנה:

כל אחד צריך לדעת שבעולם הזה ובעולם הבא דנים אותו לבד, הוא לבדו בפני עצמו יעמוד לדין.

ובכדי להמחיש זאת נבאר במה שנוגע לבחורים, כל בחור צריך בראש השנה הקרוב **לדאוג לעצמו לבד**, למצא את השידוך שלו לבד, להשיג לעצמו דירה ורהיטים, **הכל לבד בלי שום עזרה מבחוץ**, ההורים והסובבים לא מטפלים בזה כלל, הוא לבד! כל אחד שישמע דברים כאלו מזדעזע, הכיצד יתכן שישאירו אותי להתמודד עם הכל לבד⁴.

בעוד שבענייני הנצח כל אחד יודע שהוא נידון יחיד, ואיננו מרגיש לחץ מהענין הזה, הנה כשישמע זאת על ענייני העולם הזה, הוא ירגיש אחריות כבידה על כתפיו.

והאמת היא להיפך, שכל ענייני העולם הזה זו לא בעיה כל כך גדולה להתמודד לבד, יש מי שמנהל את העולם, ומי שמפרנסו דרך הוריו יכול לפרנסו בפני עצמו, אבל בחיי הנצח...

היתה אלמנה אחת שעבדה קשה מאוד לפרנס את ילדיה, אמרו לה תבקשי מילדיך שיעזרו לך קצת בפרנסה, והיא השיבה בחכמה, "כאן בעולם הזה אני לא צריכה שיעזרו לי, הקדוש ברוך הוא עוזר לי, אני צריכה אותם שהם ילמדו, כדי שיעזרו לי "שם" בעולם הבא".

⁴ א"ה, הדברים נאמרו לבחורים אבל כל אברך יכול לתרגם לעצמו בכל צרכי החיים, כמו רפואה חינוך ופרנסה.

בעולם הזה אף אחד לא נשאר לבד, ולאף אחד אין באמת כלום, אף שהוא מונהג בצורה כאילו זה שיש לו - יש לו, אבל בשמים דנים את האדם כשהוא לבד, **האם יש לך עולם הבא, או לא**, ואין מקום לשום תשובה של שייכות משפחתית או חברתית, אבא שלי וסבא שלי כזה וכזה, והייתי שייך לקבוצה כזו, מי אתה!, קרית?, שנית?, למה לא למדת יותר?, ואם יאמר היה קורונה, היתה אוירה של רפיון, ולא יכולתי ללמוד, לא יועילו תירוצים שכאלו, **וכי באמת לא יכולת ללמוד, תחדד את התשובה, תגיד ברור**, אתה באופן פרטי, בלי עוד אף אחד בעולם, למה אתה לא למדת, רק אתה, הפקדתי את כל העולם בידיך שלך, וכבר הכרת את העולם, וידעת הכל, אז למה לא שמרת עליו.

והרמב"ן כותב שישראל שקרובים להקדוש ברוך הוא התביעה עליהם יותר מכולם, "ולכך אמר הכתוב **יִרְק אֶתְכֶם יְדַעְתִּי מִכָּל מְשִׁפְחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם**", אמר הקדוש ברוך הוא גליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו על השבים ופירשתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית ובתפילה וקרבנות ותשובה על ה[עבירות] ולא חששתם על דברי לשוב כלל, הלא זה מרד גדול הוא, **נמצא קירובן של ישראל אצל הקדוש ברוך הוא הוא הגורם להם ריחוק וגלות וכל עונש**, וכל שכן הזוכים לישיב לפני הקדוש ברוך הוא בארצו שהם כמו רואי פני המלך, ואם זהירים בכבודו טוב להם ואשריהם כו", עכ"ל.

אתה יודע כמה מלאכים יושבים ומצפים לברכה אחת שלך, תגיד ברכה!, אתה יודע כמה טובה אתה מעכב בעולם, מתי שאינך לומד...

כל אחד נידון באופן פרטי, פרטי!

אף אחד לא לידך, אף אחד לא יעזור לך, כלום!, אתה תצטרך לענות תשובה על כל דבר!.

באמת לא יכולת ללמוד? היתה אוירה שהעולם ככה מתבזבז, אין כזו תשובה!, כל אחד יכול ללמוד, אמנם היצר הרע לא עוזב אף אחד, אבל אם אדם יחדד לעצמו, האם אני באמת לא יכול ללמוד היום? הוא יראה שאין לו תשובה מספקת ליום הדין.

כל אחד יצטרך להגיש דין וחשבון לבד לבד, לא יוכל להיעזר באף אחד מאלו שהוא נעזר בהם בעולם הזה, לא ההורים יעזרו, ולא אף אחד אחר, ואפילו הקדוש ברוך הוא לא יעזור לו מעבר למה ש'הכין' כאן, מה שהכנת - יש, ומה שלא הכנת - אין.

כל תשובה צריכה להיות לאדם עצמו באופן פרטי, כל התשובות שיש בעולם הזה אין שם!

הגר"ח מולאזין כותב, שהעולם הבא זה מה שהאדם בָּנָה בעצמו על ידי המעשים שלו בעולם הזה, האדם במעשיו בונה עולמות - בכח התורה והקדושה והמצוות שלו, וזה העולם הבא, עולם הבא האדם בונה, ומה שהאדם בונה במילה אחת של תורה ומצוות זה מה שיש לו, ולא שייך לקבל ממישהו אחר, כי זה לא משהו חיצוני, זה הוא בעצמו, ומהותו בעצמו, ויש שם לשון שיש חלקים בנשמה שכבר נמצאים כשהוא בעולם הזה בגן עדן וגיהנם, איננו מבינים בקבלה, אבל ניתן ללמוד שיש מושגים כאלו.

עולם הבא ועולם הזה זה לא שכר חיצוני אלא המציאות של האדם.

וזה נוגע גם לעולם הזה, מה שהאדם מקבל עונש על עבירות שעשה, זה לא כגמול, תקבל עונש, ואם תבקש נוותר לך, אלא כל מה שהאדם עושה, הוא החרב, ואם יוותרו לו זה לבד לא יעזור שפתאום יקומו כל העולמות שהחריב.

ההכרעה בראש השנה - לנצח נצחים

בראש השנה דנים בכל שנה ושנה מחדש על כל השנה, והנה דנו הראשונים והאחרונים ז"ל האם ראש השנה הוא יום דין רק על ענייני העולם הזה או גם על ענייני העולם הבא, אבל הדבר ברור שגם אם הוא יום דין רק על חיי העולם הזה, מכל מקום ראש השנה הזה לפעמים מכריע את כל הנצח נצחים של האדם, יש הרבה עניינים המתגלגלים מכח ההכרעה על חיי העולם הזה בשנה הזו, לאחר שאדם נמצא במצב טוב מתגלגלים מכך מעלות טובות, ומוסיף והולך והכל

מתגלגל לטובה, וכיוצא בזה ח"ו להיפך, וכדי לשנות את המצב צריך הרבה יותר זכויות, וכמו שאמרו בבא בתרא י"ב ב' כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו, וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו.

ואמנם בראש השנה הבא הכל מתחיל שוב מחדש, אבל בשביל לשנות דברים קיימים צריך מהפיכה גדולה הרבה יותר.

יש להתכונן לקראת ימי הדין היות והם גורליים ומכריעים על כל עתידו בזה ובבא.

בהכרח שיקבע מצבו לנצח

היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם.

הזכרנו שבמשפט הזה נקבעים גם חיי הנצח של האדם, ויש להוסיף שהרי גם אם הדין בראש השנה הוא רק לגבי העולם הזה, הרי שבהכרח צריכים להכריע את מצבו בעולם הבא, שהרי צדיקים נפרעים מהם בעולם הזה אפילו על עבירה קלה שעושים, כדי שיהיו נקיים לעולם הבא, ורשעים משלמים להם בעולם הזה אפילו על מצוה קלה שעושים, ונשארים בלא שום זכות לעולם הבא, (כמבואר תענית י"א א' ועוד מקומות), ואם כן הרי שכעת נקבע דינו האם יפָּרְעו ממנו עוונותיו בעולם הזה - או שישלמו לו זכויותיו בעולם הזה.

ויתכן לבאר שזהו מה שאומרים "אָבֵינוּ מְלִכֵנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר 'זְכוּת' ", שנכתב בספר שיהיו לנו זכויות - שיתקיימו הזכויות, ויניחו העוונות לפרעם בעולם הזה, ואחר כך מבקשים שלא רק יהיו לנו זכויות אלא גם לא יהיו עוונות - "כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר 'סְלִיחָה וּמַחֲלָה' " על העוונות.

ובאמת זהו הפחד הגדול מיום הדין, שגם הגזר דין של מיתה אין עיקרו המיתה ואיבוד העולם הזה, כי צורת המיתה אם בחרב או בחיה או באש אין בה נפקא מינה כל כך, ואדרבה עדיף לאדם למות שלא כדרכו שאז יש לו כפרה, כמו שאמרו סנהדרין מ"ז א' שמי שמת על מטתו אין זו כפרה, אבל 'נהרג' כיון שמת

שלא כדרכו יש לו כפרה, ומספרים שהחפץ חיים ביקש שכשיגיע זמנו יהרג על קדוש השם, ואף במת על מטתו מבואר בגמרא מועד קטן כ"ח א' שיש צער גדול מאד במיתה, ואפילו רב נחמן שלא היה לו צער אמר שאינו רוצה לחזור לעולם הזה ולהיות בו בכבודו כמקודם כיון שמלאך המות מבעית מאוד, - החלחלה והפחד גדולים כל כך.

והנה סוף כל אדם למיתה, ואין המיתה לעם ד' אבדון ח"ו, אבל עיקר הפחד שאם יגזר עליו מיתה הרי נשלם אפשרותו לתקן מעשיו, ולזכות במעשים טובים לחיי העולם הבא, ולכן אותו פחד יש גם אם יגזר עליו חיים, שהרי נקבע במשפט גורלו לחיי העולם הבא, ואולי החיים הבאים הם לשלם לו זכויותיו, ואף אם אין אנו חוששים שאנו רשעים כל כך, אבל על כל פנים במשפט הזה נקבע חלקנו ומעמדנו בחיי הנצח של העולם הבא.

ההכרעה ביום הדין היא אמנם על השנה הקרובה, אבל ההשפעה של ההכרעות של השנה הקרובה הרבה מהם לכל החיים ואף מעבר לכך, ובגמרא שבת ל"ב א' "אמר רבי יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר", למדנו מכאן ההשפעה של הכרעה על האדם, שאדם שהכריעו עליו שיחלה, אף שבראש השנה הבא ידונו שוב, אבל לאחר שכבר חלה יצטרך יותר זכויות.

ואם כך היא ההשפעה על עניני העולם הזה על אחת כמה וכמה על עניני העולם הבא, יש אדם שמכריעים עליו שהוא זכאי, ולכך ראוי הוא שיגמרו את חובותיו בעולם הזה על ידי מעט יסורים, לאידך גיסא יש שצריך להשפיע עליו רוב טובה על זכויותיו, כל ההכרעות הללו הם הכרעות נוראות בכל גורל חייו של האדם, ואת הכל מכריעים בראש השנה הבא עלינו לטובה.

בבואנו להתכונן לקראת יום הדין הגדול, עלינו לדעת שאין אנו מבקשים רק שנזכה לעבור את השנה הקרובה לטובה, אלא הבקשה לזכות לנצח נצחים.

אָבִינוּ מִלְּפָנָיו כְּתִבְנוּ בְּסֶפֶר זְכוּיוֹת!.

עיקר דאגתנו לעולם הבא

הגר"ח מולאז'ין בדרשה לראש השנה מעורר את הציבור לדאוג לעולם הבא שלהם, וכתב שיש שאומרים שצריך להתפלל בראש השנה גם על העולם הזה ולא רק על העולם הבא, "העולם הזה זה גם כן 'עולם'", וכתב שאמנם זה נכון כלפי מי שיודע להעריך מהו עולם הזה, כמו שהביא בשם הגר"א ז"ל ששמע ממנו כמה פעמים "וכי מה העולם הבא חשוב...⁵", ההזדמנות לעשות נחת רוח להקב"ה היא רק בעולם הזה, ואכן הגר"א ז"ל יכול היה לומר כן, מי שיודע להעריך מהו עולם הזה, כמו שהביא בשמו ששמע ממנו כמה פעמים "וכי מה העולם הבא חשוב ואין ערך ודוגמה כלל נגד שעה אחת בעולם הזה בעסק התורה והמצוות...", מה שוה העולם הבא שכבר אי אפשר לעשות נחת רוח להקדוש ברוך הוא, פה בעולם הזה בשביל כמה אגורות אפשר לקיים מצוה, ושם אין מה לעשות יותר, ההזדמנות לעשות נחת רוח להקב"ה היא רק בעולם הזה, ואילו בעולם הבא הכל כבר "לאחר מעשה".

הנה עיקר משאת נפשינו איננה העולם הזה, אנו נמצאים כאן בפרוזדור, ועיקר שאיפתנו להגיע לטרקלין נקיים.

⁵ וז"ל הגר"ח ז"ל בדרשתו: "ואמת הוא בלי ספק, שגם על עניני הגוף נדונים בר"ה, אך מי הוא פתי אשר יערב לו לבו לבקש על עניני הגוף, נגד ספק אבדן נפשו ח"ו, שהיא כעת במבוכה גדולה, הלא ידמה האיש הלז לאיש אשר יעוררו אותו משנתו בנחיצה, ואומרים לו מהר המלט על נפשך, כי אחזה אש סביב בכל קירות הבית, והוא ישיב להם שאני צריך להמתין עוד, מחמת שכינה עוקצת אותי, ואני צריך לרדוף אחריה, להנקם ממנה ולהרגה, הלא לשוטה וחסר דעת יחשב האיש ההוא".

"על כן מהראוי לכל איש הישראלי לשום עקרי בקשותיו באלה הימים הנוראים על נפשו העלוכה שלא תאבד ח"ו, ובעוונותינו הרבים היצר מסמא את עיני המון עם, בשומו מענה ומשל בפייהם, לומר, שהעולם אומרים שגם עולם הזה הוא "עולם" וגם בעדו יש לחשב, ובאמת צדיקי עולם העובדים את ד' מאהבה בלא שום כונה, זולתי שרצונם לעבוד ד', להם נאה לומר כן, כאשר כן שמעתי כמה פעמים מפי קדשו של רבנו הגאון החסיד מו"ה אליהו מוילנא ז"ל נ"ע מה העולם הבא חשוב, ואין ערך ודוגמה כלל נגד שעה אחת בעולם הזה בעסק התורה והמצוה, מאחר שבעוה"ב אי אפשר לעבוד ד', אבל אנחנו שפלי הערך איך נדמה לעזוב חיי הנפש מפני חיי הגוף.

גם מי שההרגל מטעה אותו שמסתמא יעבור את הדין וימשיך להתקיים בעולם, הרי עדיין הוא רחוק מאד מלדעת את מצבו בתכלית שלו בעולם, - העולם הבא.

יש לחדד לעצמינו עד כמה האדם צריך להיות חרד כלפי מצבו בעולם העליון האם הוא צדיק או רשע, ועד כמה דין של מעלה צריך הרבה יותר מליצי יושר, כלפי דין קיומנו בעולם הזה, והדבר מבואר במה שאמרנו בשבת ל"ב א' תנו רבנן מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין, אדם יוצא לשוק יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט, חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר, עלה למיטה ונפל יהי דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום לידון, שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול, ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים, ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול, שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו' רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באות מלאך לחובה ואחד לזכות ניצול, שנאמר מליץ אחד מני אלף, ע"כ. - הפרקליטים הגדולים הם המלאכים שנבראו מהמצוות, שמענו מכאן לדברי תנא קמא שבשביל להתקיים בעולם הזה מספיק שיש רק מלאך אחד שמליץ עליו לזכות אף כנגד אלף שמלמדן עליו חובה, והוא ניצול, רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אף יותר מכך שאפילו באותו המלאך של החובה אם יש אחוז אחד מאלף שמלמד עליו זכות הוא כבר ניצל, אם כן עלינו ללמוד שגם מי שיוצא זכאי בדינו לעניני העולם הזה, גם מי שלכאורה נראה שהנה עברו עליו כמה ראשי שנים והוא לכאורה הצליח לעבור את הדין ולהתקיים בעולם, עדיין הוא רחוק מלדעת את מצבו בעולם הבא, שהרי בשביל להסתדר בעולם הזה מספיק אחד מאלף, אם יש לו אחד מאלף הוא מתקיים⁶.

⁶ והדברים מבוארים גם בברכות י"ט א' תנו רבנן... [האבל] יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף יהי רצון מלפניך ד' א' שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים, [ואמרו שם בגמרא שאין לומר כן משום לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן

ובירושלמי קידושין סוף פרק ראשון איתא כדברי הגמרא הנ"ל, והירושלמי מסיים, הדא דאת אמר בעולם הזה אבל לעולם הבא רובו זכויות יורש גן עדן רובו עבירות יורש גיהנם וכו'.

הפער בין לזכות בעולם הזה לבין לזכות לעולם הבא - בעולם הזה מספיק אחד מיני אלף, ולעולם הבא אינו זכאי עד שיהיה רובו זכויות, לגבי התכלית של האדם גם מי שכאילו יכול להכנס להרגל שהוא עובר בדין העולם הזה, אבל אין לו שום מושג לדעת מה מצבו בעיקר התכלית שלו בעולם בדין של מעלה, מה מצבו לעולם הבא.

אין לו חלק לעולם הבא - היתכן?

"אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים, צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה. (ראש השנה ט"ז ב').

כו', ודקדק הרב זללה"ה מדברי התנא דברייתא שסובר שאומרים ולא נפרעת ממני אחד מני אלף, וקבע כן כנוסח ברכה קבועה לכל אדם, דמבואר שהדבר נכון בכל אדם, שהיה ראוי ליפרע פי אלף ממה שפרעו ממנו, כי אם יש אדם שנפרעים ממנו יותר, הרי אי אפשר לקבוע נוסח תפילה לכלל ישראל שלא נפרעת אחד מני אלף, וזה מתיישב היטב עם הגמרא בשבת הנ"ל שכל עוד שהוא בזכות אחד מיני אלף הוא עוד מתקיים בעולם, גם אם כנגדן יש תשע מאות ותשעים ותשע עבירות ומקטרגים, [ואף שאמר אב"י שלא לומר כן היינו משום אל יפתח אדם פיו לשטן אבל בעיקר הדבר היה ראוי שיאמרו כן].

ובירושלמי קידושין סוף פרק ראשון איתא כדברי הגמרא הנ"ל, והירושלמי מסיים, הדא דאת אמר בעולם הזה אבל לעולם הבא רובו זכויות יורש גן עדן רובו עבירות יורש גיהנם וכו'.

הגר"ח מולאז'ין ז"ל בדרשתו לראש השנה ביאר ענין שלשה ספרים נפתחים על דין העולם הבא⁷, וכתב וזה לשונו:

"צריך להתבונן ולחפש דרכיו אולי הוא מאותן שאין להם חלק לעולם הבא ח"ו, דהנה כל אחד שמח בחלקו וסומך על המשנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, אבל לא יתבוננו בסיפא דמשנה הזאת שאמרה ואלו שאין להם חלק לעולם הבא וקחשיב אפיקורס, ופירשו על זה בגמרא מאי אפיקורס ר' נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה, ר' נהוראי אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק והוא בכלל דבר ה' בזה ואת מצותו הפר כו', ועוד איתא שם זה המבזה תלמידי חכמים, ר"פ אמר כגון דאמר הני רבנן ר"פ אישתלי ואמר הני רבנן ואיתיב בתעניתא כו' כי אף העוסקים בתורה תמיד אולי עברו אליהם כמה שעות ביום שהם יכולים לעסוק בתורה ולא עסקו, והוא ח"ו בכלל דבר ה' בזה כו', וגם אולי ביזה תלמידי חכמים וגם אולי אמר הני רבנן וגם אולי אמר מאי אהנו לן רבנן כו', על כן מהראוי לכל איש הישראלי לשום עיקרי בקשותיו באלה הימים הנוראים על נפשו העלובה שלא תאבד ח"ו כו' וזהו שאמר מגיד לאדם מה שיחו רצה לומר שמגלין לו אז סוד הדיבור עד היכן הגיע כח דיבורו לקלקל העולמות העליונים וכמה עולמות שיבר והחריב בדיבורו הקל כו' עכ"ל, ועוד יש בגמרא כמה ביאורים בענין אפיקורס.

ובאמת מצינו שאלו הכתובים במשנה שאין להם חלק לעולם הבא הם הגדולים ביותר, [בלעם שהיה נביא ודואג שהיה ראש הסנהדרין ואחיתופל שעצתו כאשר ישאל איש וגו' וגיחזי שהיה תלמיד אלישע הנביא], שקלקוליהם עצומים לפי גדלותם, וכן שנינו בהמלבין פני חבירו ברבים שאף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא, הרי שיש לו הסכמה מהתנא על מעשיו הטובים ושיש בידו תורה, ואפילו הכי אין לו חלק לעולם הבא, ואף הפוסק באמצע הלימוד בדברי שיחה לא עדיף ממי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ואמנם מחודש הוא מה שכתב הגר"ח שגם כשמתבטל כמה שעות הוא

⁷ וזה דלא כהרמב"ן שכתב דקאי על העולם הזה, אבל אין חילוק ביניהם אלא מהו ספר החיים, אבל לכולי עלמא גם דין העולם הבא נקבע על פי הדין של ראש השנה, וכמו שנתבאר.

בכלל זה, אבל מכל מקום הרי זה בכלל אביזריהו דאפיקורסות, שסוף סוף יש כאן ביזוי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק.

ואם יאמרו לאדם שיתכן שאין לו חלק לעולם הבא, הרי הוא ישתומם ויפגע עד עומק נשמתו, וכמו שמצינו בדור המדבר שקיבלו תוכחת גדולה על הגדרת מצבם ממשה רבינו ע"ה לא בצדקתך וגו' וכל הפרשה, אבל כבר ראינו שאין אדם יכול לעמוד מעצמו על טעותו, ולחומר הענין ראוי להשיג על אביזריהו של עוונות אלו, ודוד המלך ע"ה לא היה בטוח בעצמו, וחשש שמא יגרום החטא, כדאמר ברכות ד' א' משמיה דר' יוסי למה נקוד על לולא [האמנתי לראות וגו'], אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבנו של עולם מובטח אני שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, ואף על פי שידע שהוא חסיד חשש שמא יגרום החטא כמו שפירשו שם בגמרא, והרי לא אמר כן דרך ענוה לבני אדם אלא אמר כן להקדוש ברוך הוא, הרי שכל הקרוב יותר מפחד יותר.

בקלות אפשר לחסוך הרבה מאוד

וכאשר אנו שמים פנינו היאך נזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לחיי העולם הבא, הנה ידוע עד כמה עמל ויסורים וצרות צריך האדם לסבול לאחר מותו בשביל לתקן כל חטא וחטא וכל פגם כל שהוא, וכמו שכתב הגר"א באיגרתו, שאי אפשר לשער גודל היסורים והצרות בשביל דיבור אחד.

ולעומת זה אם נתבונן עד כמה קל כאן בעולם הזה להיפטר ולהתנקות אפילו מדברים חמורים, במעט מחשבה, במילה אחת, וכמה עגמת נפש היא למי שסובל צרות רבות ורעות ויודע שברגע אחד ובקלות היה יכול להמנע מכל זה, ומסופר על החפץ חיים איך היה ממחיש לעצמו איך דנים אותו בבית דין של מעלה, והיה מדבר לעצמו כל עניניו, ואחר כך מסכם שעלה דינו שהוא בגדר "בינוני", ואחר כך שמע קול שאומרים "הוא עדיין חי ואם כן שירוך לתקן, והתחיל לבכות בוידוי ותפילות.

מי שזוכה לעורר את עצמו, מי שזכה אפילו לשעה אחת של תשובה, הוא כבר מחק את כל מה שעשה, הכל כבר תוקן, ולעומת זה מי שזכה לזמן קצר להתנהג וללמוד טוב, את זה כבר אי אפשר לקלקל, יש לנו כאן הזדמנות בכל רגע ורגע לתקן לנצח נצחים, ואף אם לא נצליח להמשיך כך לעולם.

סיכום הדברים

א. עלינו לשמור על רגש הדין שבראש השנה, ולא ליתן להרגל לקלקל את הרגש הפשוט, שכעת כל העולם נידון מתחילתו, והשלוח מן הדין איננה מגיעה מגדלות שהרי כל הקרוב יותר ירא יותר.

ב. עיקר החשש אינו מן היסורים בעולם הזה - אף שגם על זה אנו מתפללים, - אלא ממצבנו בעולם הבא, שבהכרח נכלל בדין ראש השנה.

ג. על ידי כח התשובה האדם זוכה לתקן מיד את מה שקלקל, ולפעמים זוכה לזה על ידי שזוכה ליסורים, שגם זו זכות גדולה, תחת היסורים הנוראים והצרות שצריך להתייגר למעלה בעבור כל חטא, הרי שכאן הכל בזול, וכל משהו נחשב ליסורים, וכמו שאמרו בגמרא, על מי שהכניס את ידו לכיס להוציא שתי מטבעות והוציא אחת שזה כבר נחשב ליסורים⁸.

ד. כח תשובה הוא בהחלטה בלבד, בעצם הדבר שמצטער ומקבל על עצמו, ומשתדל שלא לחזור, כבר תיקן את הפגם.

ה. רצונו של הקב"ה שיעבדוהו בשמחה, ולא שישב וירעד מן הפחד, אבל אין בזה קולא בחומר הדין, אלא דוקא משום חומרתו.

⁸ דהיינו הטירחה להכניס עוד הפעם את היד לכיס, אבל אם רצה להוציא שנים והוציא שלש, אין זה בגדר יסורים, כיון שיכול להחזיר את השלישי בקלות, בלי טירחה של הכנסת היד לכיס, כך מבואר בגמרא, למדנו עד כמה מדוקדק ענין היסורים.

ג. עשרת ימי תשובה

תפילה בכל עשרת ימי תשובה קרובה להתקבל כשעת נעילה

"דָּרְשׁוּ ד' בְּהַמָּצָאוֹ קִרְאֵהוּ בְּהִיטּוֹ קָרֹב", - ובגמרא 'במות מ"ט ב' אמר רבה בר אבוא אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, ענין 'הַמָּצָאוֹ' ו'הִיטּוֹ קָרֹב'⁹, מתייחס לכל משאלות האדם בין בתשובה וסליחה ובין בתורה ודעה בינה והשכל, ובין בבקשות גשמיות, כי הרי לא נאמר דרשוהו קודם החתימה כשעדיין אפשר לשנות, אלא נאמר שהוא נמצא וקרוב אלינו, כענין הזמן שהמלך מקבל עבדיו לשמוע בקשתם, ואין חילוק איזה בקשות ישטחו לפניו, וז"ל הרמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ו אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דָּרְשׁוּ ד' בְּהַמָּצָאוֹ.

ויש ללמוד מזה שכל עשרת ימי תשובה הם זמן של בקשות ועת רצון לכל דבר, כי לא נאמר הגבלה בהיותו קרוב שהוא מקבל רק עניני תשובה, אלא קרוב כפשוטו לכל בקשה, וכמו שבכל השנה אם ביקש באתה חונן חננו מאתך דעה בינה והשכל וכן בהשיבנו וברפאנו ובכל הבקשות ונתקבלה תפילתו, אינו תלוי ועומד עד יום הכפורים, כל שכן בעשרת ימי תשובה, ולכן יש לנצל כל תפילה של עשרת ימי תשובה בהרגשה של היותו קרוב.

בכל העשרה ימים הקדוש ברוך הוא קרוב אלינו, יש כאן בחינה של 'בהמצאו', שאם בכל השנה יש מקטרגים שחוסמים שערי תפלה, כענין שכתוב "סִפּוּתָהּ בָּעֵנָן לָךְ מַעֲבֹר תִּפְלָה", "גַּם כִּי אֶזְעַק וְאֶשְׁוַע שָׁתָם תִּפְלָתִי", הרי כעת ירד הקדוש ברוך הוא אלינו, והרי שערי השמים קרובים לארץ.

⁹ א"ה, אמנם נאמר בנביא המשך הכתוב 'יעזוב רשע דרכו וגו'', אבל עצם הדבר שנקרא המצאו והיותו קרוב, זהו משום שהוא קרוב למשאלותינו יש מן הראשונים שגרסו בגמרא... וז"ל המרדכי יומא רמז תשכ"ג ואמרינן מאי דכתיב דרשו ה' בהמצאו אימתי מצוי לישראל בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים קראוהו בהיותו קרוב ביום הכפורים יכול בלא תשובה ת"ל יעזוב רשע דרכו וגו'.

ואמנם ביום הכפורים הרחמים גוברים כדכתיב "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם לְטָהָר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם וגו'", אבל כל בקשה שנתקבלה קודם לכן, שוב אינה מתבטלת והרי היא כאילו נתקבלה בשעת נעילה, ואמנם יש דברים שתלויין ועומדים עד יום הכפורים, אבל הרי אמרו עבר על עשה ולא תעשה ושב, לא זו משם עד שמוחלין לו, ואם בכל השנה כן, כל שכן בעשרת ימי תשובה בהיותו קרוב.

מי שמוצא את ליבו נכון באיזו תפילה בעשרת ימי תשובה כגון שנתעורר וְנָשׂוּ או שליבו נשבר, ינצל ההזדמנות וישפוך שיחו כאילו הוא עומד בשעת נעילה, כי רוב בקשותיו שיתקבלו כעת אינם תלויים ועומדים עד שעת החיתום, וגם תפילה בלא רגש יש לה דין תפילה ופועלת הרבה, ולכן יש לשים לב במיוחד על התפילות של עשרת ימי תשובה.

כל בקשה שנתקבלה לפני הקדוש ברוך הוא בהיותו קרוב, שוב אינה מתבטלת, ואמנם יש בקשות שנשארו תלויות עד זמן החיתום, וכן בענין סליחה ביום הכפורים הרחמים גוברים לכפר יותר, אבל הרבה בקשות שנתקבלו ברחמים לפי ענין הכנעתו באותו רגע, שוב לא ישתנו, ולכן אם מרגיש התעוררות בעשרת ימי תשובה לתשובה ולתפלה, יתחזק בתחינתו כי גם זה זמן נעילה במידה מסוימת.

עלינו לנצל את הימים הללו, שהתפילות מתקבלות בהם במיוחד, ולבקש על העלייה של הימים הנוראים שתשמר במשך השנה, ולבקש באופן מיוחד על ההפסקות של בין הזמנים הסמוך, שלא יצננו את כח התורה והקדושה והטהרה, וכן שאר הזמנים¹⁰, - ומי שלבו לא נרגש מספיק, יתפלל על הדבר הזה בעצמו שיתרגש לבו לבקש, וממילא יקבל.

¹⁰ כמו כן יש שמבקשים בפרטיות בעשרת ימי תשובה על כל צרכי השנה, למשל על ההכנות לפסח ועל בין הזמנים, וכיוצא בזה. - ההצלחה של הסוכה וד' המינים וחג המצות ובין הזמנים והחברותות לכל השנה הכל תלוי בתפלות של ימים אלו.

רואים בחוש שהתפילות מתקבלות יותר בעשרת ימי תשובה

והנה הקדוש ברוך הוא באהבתו את עמו אהבה רבה, ובחמלתו הגדולה והיתירה עליהם לאחר שחטאו, יורד לעולם הזה עשרה ימים בשנה להתקרב אלינו לסייענו להגיע לתכלית הגדולה של חיי הנצח, ומי שרוצה להרגיש זה בחוש ינסה בימים אלו בקשה מסוימת, ויראה איך שהיא מתקיימת יותר מכל השנה, בתנאי שתהא הבקשה קרובה לאמונת לבו שהוא מרגיש שהיא יכולה להתקיים בתפלה זו, לאפוקי מי שמבקש בקשה גדולה שאין לבו מתחבר לבוראו יפה להרגיש שאמנם ימלא בקשתו, ולכן לאו בהכרח שיִרְאֶה הדבר לעין, מיהו ודאי שגם כל בקשות אלו מתקבלות אלא שכיון שמאמין כל כך מתקבלת תפילתו ביותר, וככל שיתבונן וירגיש בבקשתו שהוא מדבר עם הכל יכול כן תתמלא בקשתו, בין אם יבקש על דבר בעלמא, בין אם יבקש שיתנו בלב פלוני שיאיר לו פנים, או לעשות דבר מסוים, הכל לפי קשר נפשו בבקשה שמאמין שתתקיים, כן יראה התוצאות בחוש, וגם מי שלא הרגיש זאת מיד לא יתייאש ויבקש עוד פעם, כענין שאמרו ברכות ל"ב ב' אמר רבי חמא ברבי חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר קְוֶה אֶל ד' חֲזֹק וַיֵּאמֶץ לִבָּהּ וְקוֹה אֶל ד', והייאוש מחליש כח התפילה, כי לפי חוזק אמונתו תתמלא בקשתו. - כתבנו כל זה בעשרת ימי תשובה שמורגש הדבר יותר, ויעזור למי שלא טעם כל כך, אבל הדברים נכונים כל השנה.

וכאשר ירגיש האדם שהקדוש ברוך הוא קרוב אליו, ידע שזוהי מציאות קיימת בכל רגע של עשרת ימי תשובה, וירבה תפלה גם בלא רגש, כי הרי מבקש דברים שרוצה במצפוני לבו, ויעצור לרגע להתבונן בתמונה הזו שהקדוש ברוך הוא ירד קרוב אליו כדי למלא בקשתו, ועל ידי זה יתקרב לבו לתפילה.

זהירות בעשרת ימי תשובה

בשלחן ערוך סימן תר"ג "אף מי שאינו נזהר מפת של כותים, בעשרת ימי תשובה צריך ליזהר", ומקורו מן הירושלמי שבת פ"א ה"ג שרבי חייא צוה לרב שגם אם אינו יכול לאכול בטהרה בכל השנה על כל פנים יאכל באלו הימים בטהרה,

ולכאורה הרי יודע שבודאי יחזור ויאכל פת זו לאחר שיעברו עשרת ימי תשובה, ולא יחזיק ה'חזיק' הזה, ולמדנו מזה שיש להתנהג בהכנעה יתירה בימי הדין, שההכנעה לזמן מורה על ההשתעבדות והרצון, (כמו שמקובל בעולם שמי שכבר נתפס מדקדקין עליו יותר, עד שיראו שנהג זמן מסוים כראוי).

ויש מטענות היצר שלהתנהג בחסידות לזמן, זהו זיוף, ואל תאבה ולא תשמע לו, ואדרבה תקופה טובה מעמידה את האדם במדרגה אחרת, וכבר נתבאר שהתכלית אינו ביום המיתה, אלא כל יום שעושה רצון קונו הגיע בו לתכליתו, ולכן יש להתחזק בימים אלו בהתמדה ובתפלות יותר מדרגתו.

וכמדומה שבמקום לחפש רעיונות של חזק, אפשר להחליט לעצמו שבשנים או שלשה ימים הבאים ישים לבו על דרכיו ועניניו, ויציין לעצמו נקודות התורפה שהוא נכשל בהם, או זמנים וענינים שיכול להוסיף בהם, וימצא לעצמו גדר שיכול לעמוד בו, ויכתוב בפנקסו בל"נ לנהוג כך, והרי למדנו מדברי הירושלמי שאין לזלזל בתקופה טובה אף כשבודאי לא יעמוד כך לעולם.

כמו כן יש לדקדק בעשרת ימי תשובה בהידור גם בעניינים שבין אדם לחבירו, לנהוג לפנים משורת הדין בכל מה שאפשר, ואמרו חז"ל במשנה סוטה ח' ב' "במדה שאדם מודד בה מודדין לו", מי שנוהג עם חבירו לפנים משורת הדין, כך גם ינהג עמו, ואמרו ראש השנה י"ז א' אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר "נִשְׂא עֵוֹן וְעָבַר עַל פְּשָׁע" - למי נושא עֵוֹן למי שעובר על פשע¹¹.

יש להתחזק בזה יותר בימי הדין לדון הכל לכף זכות ולהתנהג בותרנות בלב ובמעשים, וגם מי שאינו אווז בדרגה זו יתאמץ בימים אלו, וידונוהו על פי מעשיו, כי רואים שחפצו בזה ומשתדל להכניע עצמו לקראת הדין, כמו שלמדנו שזהירות לזמן גם כן מועילה ליום הדין.

¹¹ הרב זללה"ה היה מדלג בתפלה זכה על התיבות חוץ ממי שאמר אחטא והוא ימחול לי, ואמר מה יהיה לי מזה שיש עוד עבירה בעולם ועוד צער להקדוש ברוך הוא.

סיכום הדברים

א. בעשרת ימי תשובה המלך נמצא קרוב, וכשם שהתשובה מתקבלת ביותר כך גם כל התפילות מתקבלות ביותר, - ניתן לראות זאת בחוש שהבקשות של עשרת ימי תשובה מתקבלות מיד אם מבקשים באמת. - ויש לנצל את הימים הללו לתפילה על כל מה שיעלה על לב האדם, וכן על כל צרכי השנה הבאה.

ב. כמו כן התשובה מתקבלת ביותר מכל השנה, ולכן אם יש איזה רגע של חיזוק, שאפשר לנצלו לחרטה והתקדמות, יש לנצלו מאוד, גם אם אינו בטוח שיחזיק כן עד יום הכפורים.

ג. מבואר בשלחן ערוך שיש ענין לדקדק במיוחד בעשרת ימי תשובה, גם בדברים שיודע בודאי שלא יוכל לדקדק בהם כל השנה, - ומענין זה יש לדקדק בהתמדת הלימוד, ובהתנהגות לפנים משורת הדין בין אדם לחבירו.

ד. יום הכיפורים

כל רגע מיום הכפורים מכפר

מבואר בגמרא כריתות ז' א' י"ח ב' שכל רגע מיום הכפורים מכפר, ולא רק סוף היום בזמן נעילה¹², אלא שבזמן נעילה הרחמים גוברים לפתוח שער למי שלא נתכפר לו עד עכשיו, ולכן מי שמתעורר לו רגש של תשובה באיזו שעה של יום הכפורים, או שמרגיש התעוררות באיזה קטע של תפלת היחיד או הש"ץ, לא יחמיץ ההזדמנות בהרגשה שזמן זה אינו עיקר הכפרה, כי האמת כל רגע של יום

¹² [שו"ר ברמב"ן שבועות י"ג ב' שמפרש דפלוגתא היא בגמרא שם והביא שכן נחלקו בירושלמי עיין שם, מיהו בכריתות נקטו כמ"ד דכל רגע מכפר, ומשמע שכן עיקר]. - ומבואר בגמרא שסומכין על הכלל הזה לענין הלכה שמי שעבר ביום הכפורים עבירה שחייבים עליה קרבן 'אשם תלויו', כיון שעבר עליו רגע אחד ביום הכפורים אינו צריך להביא לאחר יום הכפורים את הקרבן, שכבר נתכפר לו ברגע אחד מהיום, עיין שם.

הכפורים הוא זמן כפרה גמורה כמו ברגע של נעילה, ואם באותו רגע התפלל ושב כראוי, כבר נתכפר לו, ואפילו אם עדיין לא שב כראוי, מכל מקום בדרגה שנכנע כעת, נתכפר לו, ומה שנתכפר אינו חוזר וניעור כמו שאינו חוזר לאחר יום הכפורים, וינצל הרגע של ההתעוררות לשפוך שיחו ויתכפר לו, והיתרון של נעילה הוא בזה שהרחמים גוברים לפתוח שער ולסייע למי שלא זכה לשוב עד עכשיו, אבל הכפרה מוחלטת בכח של "יום הכפורים" בכל רגע מהיום, וכן מצינו בזמן שבית המקדש היה קיים שהיה הלשון של זהורית מלבין כשהגיע ה'שְׁעִיר' למדבר, וזהו באמצע היום.

עבירות שהתוודה עליהם כבר ביום הכפורים שעבר

בגמרא יומא פ"ו ב' תנו רבנן עבירות שהתוודה עליהן יום הכפורים זה לא יתודה עליהן יום הכפורים אחר, ואם שָׁנָה בהן צריך להתוודות יום הכפורים אחר¹³, ואם לא שנה בהן וחזר והתוודה עליהן עליו הכתוב אומר "כְּכֹלֵב שָׁב עַל קְאֹו פְסִיל שׁוֹנָה בְּאֻלְתּוֹ", רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שכן שהוא משובח שנאמר "כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד".

לדברי רבנן אין לחזור ולהתוודות על עבירות שהתכפרו כבר, וכשחוזר ומתוודה עליהן, עליו נאמר "כְּכֹלֵב שָׁב עַל קְאֹו פְסִיל שׁוֹנָה בְּאֻלְתּוֹ", ומבואר בירושלמי שלדברי רבנן יש לפרש הפסוק בתהלים "כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד", לא שיחזור ויתוודה אלא רק 'אֲדַע' ויהיה 'נִגְדִי תָמִיד', שלא יהיו בעיניו כאילו לא עשאו, אלא כעשאו ונמחלו לו¹⁴.

¹³ ויש לדקדק במה שהזכיר ת"ק שאם שנה בהן צריך להתוודות עליהן, ולכאורה פשיטא שצריך להתוודות על חטאים שלא נתכפרו לו עדיין, ואפשר שבא לומר שאם שנה בהן, יכול לכוין גם על הראשונות, דס"ס יש עוול יותר גדול כששנה בחטאו, ולא יתודה כחוטא פעם ראשונה, אי נמי לומר שיכול להתוודות בסתמא, ולא לחוש ששב על קיאו ומזכיר עוונות ראשונים.

¹⁴ ויש לדקדק למה לא ביארו כן בתלמוד, ולכאורה יש לסייע מזה דהלכה כרבי אליעזר בן יעקב, מדפירשו בגמרא טעמו ולא פירשו טעמיהו דרבנן, ש"מ דס"ל כותיה,

לדברי רבי אליעזר בן יעקב אדרבה הוא משובח, ועל זה נאמר "כִּי פָשַׁעִי אֲנִי אֲדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תִמִּיד", וביארו בגמרא שלדבריו מתפרש הפסוק "כְּכֹלֵב שָׁב עַל קְאֹז כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאֻלְתּוֹ", על מי שעובר עבירה וחוזר ועובר את אותה עבירה וכדברי רב הונא שכשעבר עבירה וְשָׁנָה בה נעשית לו כהיתר.

והראשונים ז"ל נחלקו כמי ההלכה, עיין בהערה¹⁵. וז"ל השלחן ערוך סימן תר"ז ס"ד "עונות שהתודה עליהם ביום הכפורים שעבר, ולא שינה עליהם, אפילו הכי יכול לחזור ולהתודות עליהם".

והנה לא נחלקו רבנן ורבי אליעזר בן יעקב בחיוב הוידי כדי שיתכפר לו, שודאי אין צריך לחזור ולהתודות, מפני שכבר נתכפר לו בוידי של יום הכפורים שעבר, ולא נחלקו אלא במה שכתוב וְחַטָּאתִי נִגְדִי תִמִּיד כלומר מהו היחס של החוטא על חטאיו שכבר נמחלו, אם זה רק במחשבה או גם בוידי.

הרגשת ריחוק לאחר שחזור בתשובה – פגיעה בכבוד שמים

ויש להבין מהו הטעם של רבנן שמחמירים כל כך כשחוזר ומזכיר עונותיו הראשונים, עד כדי שנחשב ככלב שב אל קיאו, אבל כשנתבונן בחסדי ד'

שוב שמעתי מהרב זללה"ה דאין זו ראייה די"ל דהוה פשיטא לגמרא התירוצ דפשיעי אני אדע אין משמעותו וידי אלא אדע בלבד, ורק קרא דככלב שב על קיאו הוצרכו לבאר טעמו, (ולפי זה היה אפשר דרבי אליעזר בן יעקב גופיה אמר אלא מה אני מקיים כו' דמשמע שרק רבי אליעזר בן יעקב הוצרך ליישב דבריו, אבל רבנן לא הוצרכו להשיב, ואף על פי שאמרו בגמרא כדבר הונא זוהי הוספת ביאור של הגמרא כדי שנדע מהו החומר של השונה בחטאו, יותר מעושה שתי עבירות נפרדות, ועל זה קאמר שבפעם השניה יש בזה קלקול יותר, מפני שנעשית לו כהיתר, ובלישניה דרבי אליעזר בן יעקב נאמר אלא מה אני מקיים כו' בשונה בחטאו, מיהו בתוספתא לא הוזכר דבר זה בדברי אליעזר בן יעקב, וכן בירושלמי ביארו כן בגמרא ולא בברייתא, ולכן גם בתלמודן יש לפרש דלשון אלא מה אני מקיים הוא לשון הגמרא, ולא לישניה דרבי אליעזר בן יעקב).

¹⁵ בטור הביא דהריצ"ג פסק כרבנן ובפר"ח כתב שכן עיקר, והרא"ש פסק כרבי אליעזר בן יעקב, עיין שם שלא כתב שהוא משובח, אלא יכול להתודות, להדגיש שאין זה חיוב, וכן הוא בשלחן ערוך וכבר העירו במ"א ובמשנה ברורה בזה.

והתייחסותו לחוטא ששב, נבין שזה שחזר ומזכיר חטאו ומתייחס לזה כאילו לא נמחל לו, הרי הוא מתכחש לכל הטובה שמרעיפין עליו מן השמים, ואינו מתחבר אל הקירוב הזה, ואינו מאמין שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, שאדם שמפייסין אותו אף על פי שמחל הרי הוא נשאר בריחוק מסוים ואינו מעונין להדבק באהבת החוטא, ומרגיש שעדיין מגיע לו עונש וריחוק מסוים¹⁶.

ובגמרא שם אמרו אמר רבי יצחק אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מקניט את חברו בדברים ספק מתפייס הימנו ספק אין מתפייס הימנו, ואם תאמר מתפייס הימנו ספק מתפייס בדברים ספק אין מתפייס בדברים, (דהיינו שמתפייס רק בדורון או בפיצוי אחר), אבל הקדוש ברוך הוא אדם עובר עבירה בסתר¹⁷ מתפייס ממנו בדברים, שנאמר "קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵלַי ד'", ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר "וְקָח טוֹב", ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב פָּרִים, שנאמר "וְנִשְׁלָמָה פָּרִים שְׁפָתֵינוּ", שמא תאמר פָּרִי חֻבָּה תלמוד לומר "אֲרָפָא מִשׁוּבָתָם אֲהֵבם נְדָבָה".

ואחרי הקירוב הזה של הקדוש ברוך הוא אל השב לפניו, אפילו בעבודה זרה החמורה כמו שכתוב באותם פסוקים בהושע "וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ", אם כן מובן שמי שאינו מקשר נפשו אל הקירוב הזה, ומרגיש כתינוק שמבין את כעס אביו ופיוסו כעין שוטר ושופט, ואינו מבין גודל השמחה שיש לאב כאשר רואה בטובת בנו כששב אליו, הרי הוא באמת גורם סלידה וריחוק ופגיעה בכבוד שמים, בזה שמגלה דעתו איך הוא מתייחס לאהבת השם אותו

¹⁶ א"ה, וז"ל רבינו יונה שערי תשובה ש"ד כ"א "ובמדרשים הזהירו מאד שלא יחזור ויתודה עליהן ביום הכפורים אחר, והזהירו על זה משני פנים: האחד - כי הוא מראה עצמו מקטני הבטחון וכאילו איננו בוטח על גדולת סליחת השם יתברך שהוא נושא עון ועובר על פשע, והזכירו על זה "תאלמנה שפתי שקר וגו'", עכ"ל עיין שם עוד טעמים.

¹⁷ (לשון בסתר צ"ב, דהא בקרא מיירי שעבדו עבודה זרה בגלוי, ועיין מהרש"א שכתב דבגלוי יש דין של ב"ד, וברש"י כתב דיש חילול השם, ובפשטו אם הגירסא נכונה לא בא לאפוקי בגלוי, אלא לומר שעשה עבירה גמורה ולא הקנטה בדברים בלבד).

ומראה בדבריו שאינו מתקשר ומתקרב מהיחס הזה, ומרגיש עדיין רחוק וזר ומזכיר עונות ראשונים כאילו לא היה כאן פיוס.

והפסוק אומר בישעיה "דָּרְשׁוּ ד' וגו' יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אָנוּן מִחֲשַׁבְתּוֹ וַיֵּשֶׁב אֶל ד' וַיִּרְחַמְהוּ וְאֵל אֱלֹקֵינוּ כִּי יִרְבֶּה לְסִלּוֹת, כִּי לֹא מִחֲשַׁבּוֹתַי מִחֲשַׁבּוֹתֵיכֶם וְלֹא דְרָכֵיכֶם דְּרָכֵי נָאֻם ד', כִּי גִבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֹּן גִּבְהוּ דְרָכֵי מִדְרָכֵיכֶם וּמִחֲשַׁבְתֵּי מִמִּחֲשַׁבְתֵּיכֶם" נתבאר כאן שאם נכיר אדם נוח שמתפייס מהר ומרגיש הפיוס והקירוב, הרי בכל המושגים ששייך שיהיה כן בבן אדם עדיין גבהו דרכי הקדוש ברוך הוא עמנו כגובה שמים מארץ.

ובכל הִתְקַרְבוֹת מסוימת שהאדם עושה מעצמו, אפילו שהיא רק טיפה בים של חובותיו, הרי הוא מקבל יחס מיוחד על המשהו שעשה, ולכן לא ימעט בעיני האדם כל משהו טוב שמתעורר לו, כגון שמכוין בברכה אחת כראוי, לא יתן לעצמו הרגשה של ביטול בתוך ים הברכות שלא כיוון בהם, כי אין היחס מהשמים אלינו כן, בלי מושג ממחשבות בני אדם.

וקצת אפשר לראות מושג בזה מהפסוק "לְכַתֵּב אַחֲרַי בְּמִדְבַּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה", ולכאורה רחוק מאד להתייחס להליכת בני ישראל במדבר כ'חסד', הרי הם היו מעונים במצרים בעבודת פרך, ויאנחו ויזעקו מן העבודה, וירעו אותם ויענום, והקדוש ברוך הוא הוציאם ברכוש גדול, בעמוד אש וענן, והכה את המצרים בארצם ובים ולא חסרו דבר, ואיך אפשר להתייחס ליציאה הזו כחסד, אבל היות ויש כאן גם משהו מסוים של הִתְקַרְבָּה בהליכה למדבר, הקדוש ברוך הוא מתייחס לנקודה הזו וקורא לה 'חֶסֶד זְעוּרִיף'.

וכן בברכת אבות הקדוש ברוך הוא מתייחס לאבות שעשו עמו חסד בקיום מצוותיו, בזמן שבאותה ברכה אנו אומרים שגם האבות לא היה להם קיום בלא חסדי ד', דזהו גומל חסדים טובים וקונה הכל, ומלבד שמכיר טובה לאבות, עוד מביא גואל לבני בניהם, ולמען שמו, והכל באהבה.

ה. אחרי יום הכיפורים

לשמור על הטהרה

יש לשמור על הטהרה של יום הכפורים על ידי לימוד כל יום מיד בבוקר עם חברותא, ויתפלל על זה בעשרת ימי תשובה שלא יפסיד טהרתו בבין הזמנים, שעל ידי זה תשאר קדושת יום הכפורים וטהרתו עד לתחלת הזמן, וימשיך להתעלות בטהרתו, כמו שהיה אילו היה יום הכפורים בתחלת הזמן. והנסיון מוכיח שאם מתחיל את היום עם לימוד, הכל מסתדר אחר כך יותר טוב, ואם מתכוין לסדר הכל כדי שיוכל ללמוד, הרי לבסוף לא מסתדר ולא לומד.

כל ישראל נטהרים מעוונותיהם ביום הכפורים, לפחות בדרגה שהם נמצאים בה ביום הכפורים, ולכן אחר יום הכפורים אפשר בקל להתקרב לפניו בתורה ובתפלה ובמעשים טובים, אלא שהטהרה הזו נפגם על ידי הביטול תורה של בין הזמנים, ואמנם עדיין נשארים בטהרה גדולה גם בתחילת הזמן, כי סך הכל עברו רק כמה שבועות, אף על פי כן עצה טובה לסדר חברותא לימים אלו, שילמדו יחד בבוקר קודם התעסקויות של מצוה וכן בחוה"מ ואחר חוה"מ, ועל ידי זה מתקיים תלמודו בידו, וגמשיך קשר הטהרה עד תחלת הזמן, ובדרך כלל זמנים אלו טובים ללימוד בקיאות שאין ההפסקות מפריעות כ"כ, וכל אחד יסדר לעצמו לפי תכונתו וענינו.

ו. בקשות פרטיות בימים נוראים

השיב מרן החזון איש זללה"ה שמותר לבקש בקשות פרטיות בראש השנה ויום הכפורים, ופעם ביקשו ממנו להזכיר בתפלתו בראש השנה, והשיב בתמיה וכי בראש השנה ויום הכפורים מתפללים על יחיד, ושניהם אמת, דודאי משום איסור בקשות בשבת ויום טוב, לא אסרו בראש השנה ויום הכפורים שהם ימי תפלות ובקשות, אבל מבחינת החשיבות יש לכונן כל כח התפלה למלכות שמים שתתגלה, וזהו כבוד שמים שכל משאת נפשינו ובקשתינו גלה כבוד מלכותך עלינו, ואף אם לא זכינו לגאולה לא יפסיד מצרכיו הפרטיים ברוחניות וגשמיות

בגלל שנהג כראוי, ומכל מקום מי שחסר לו חלק התפלה אם אינו מבקש בקשות פרטיות, הרי הוא רשאי לבקש, ושמענו שיש מצבים מיוחדים שאף הבקשות הפרטיות בכלל כבוד שמים שראוי להזכירם בתפלתו.

סידור דינים שנתבארו בסוגיא דבקשות בשבת ויום טוב¹⁸:

תפילה בשבת

א. אין מתריעין בשבת, דהיינו שלא להתפלל על הצרה בקול צעקה, ובגמרא אמרו במאי מתריעין בעננו, פירוש שלא לצעוק בקול עננו אבינו עננו, והוא הדין כל תפלה וכיוצא בזה.

צרה שזמנה בהול

ב. צרה שזמנה בהול ואין אפשרות לדחות התפלה לימות החול, כגון ספינה מטרפת בים או נרדף מפני לסטים מותר לזעוק עליו בשבת, וכן יולדת קודם הלידה, ותוך שבעה ללידתה אם היא חולה, וכן חולה מסוכן שחייב בסכנה היום, כיון שהצרה ממהרת לבא, ואם ידחו התפלה יהיו כצועקין לשעבר, לאפוקי מחלה שנמשכת אף על פי שמסוכנת, שהרי אפשר להתפלל לאחר השבת.

תפילה על חולה

ג. תפלה קצרה על החולה שאינו מסוכן היום ביחיד בלי צעקה משמע שמותר, כמו שאמרו רבי יהודה ורבי יוסי המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל, והוא הדין המקום ירחם על פלוני, אי נמי יהי רצון מלפניך שתרחם כו', ויש אוסרים אפילו תפלה קצרה, ונהגו לברך החולים בשבת בשעה שהספר תורה על הבימה, וכתבו

¹⁸ העתקנו כאן הדינים העולים מן הסוגיא שנתבארה באורך במקום אחר.

לסיים במי שברך שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא, [ובפשטו תיבות אלו הוזכרו לאמרם רק אצל החולה, ולא בבית הכנסת, שאין מתאים לאמרם לרבים, אלא שכבר נהגו, וזה מזכיר שלא לצעוק בתפלתו], אבל כשמתפלל בינו לעצמו לא יאמר שבת היא מלזעוק.

ולמעשה ראוי להמנע מלהתפלל על החולים בשבת, כיון שבמדרש תנחומא פרשת וירא כתוב שביטלו תפלת שמונה עשרה בשבת כדי שלא יצטער ברפאנו, ובתלמודן אמרו גברא בר חיובא הוא, ורבנן לא אטרחוהו משום כבוד שבת, משמע גם כן שיש בריבוי תפלה מניעה מכבוד שבת, אלא שזה קאי על כל השמונה עשרה ברכות של התפלה, ועל כל פנים אין להרבות בתפלה בשבת.

שוב העירוני דיש להחמיר שלא להתפלל על החולה כלל אפילו תפלה קצרה, שלא התירו אלא בפני החולה להשתתף בצערו ולעודדו, והטעם מפני שתפלה על החולה מעוררת צער בשבת, כמו ביקור חולים שבקושי התירו מפני הצורך, ובתפלה לא התירו, ולפי זה מתפרש שבת היא מלזעוק ולהתפלל בכלל על החולה, ואומר כן כמתנצל לחולה שאינו מתפלל עליו, כפירוש הר"ן, וזה כת"ק וכשבנא איש ירושלים, ולר"י ור"י שמתפלל עליו אין צריך לומר כן.

תפילה על פרנסה וצרכי חול

ד. אסור להתפלל על פרנסה וצרכי חול בשבת, אבל במקומות שמוזכר פרנסה וכיוצא בזה בתוך התפלה וברכת המזון אין צריך לדלגם, ולהתפלל בהרהור על פרנסה גם כן אין ראוי כמו להרהר בעסקיו.

הבקשות שאחד קריאת התורה

ה. כתב הרמ"א סימן רפ"ד ס"ז ונהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמות המתים ולברך העוסקים בצרכי ציבור, ונוהגין לומר יקום פורקן, ואין בזה משום איסור

תחינה בשבת, וגם כן נוהגין לומר אב הרחמים, עכ"ל, ולא כתב הטעם, ואין לומר דלא חשיבי תפלה שהרי המקום ירחם עליך בתוך כל חולי ישראל כתבו הפוסקים דחשיבא תפלה, ונתבאר בזה במקו"א, אלא שאין איסור להתפלל תפלה קצרה בלא צעקה על המתים ועל טובת אחרים דלא חשיב ממצא חפצך.

- תפלת יחדשהו בברכת החודש עיקרה נתקנה בשביל ההכרזה, וזה נמצא בראשונים, אבל היה רצון שתחדש שאומרים בתחלה לא נהגו בו הקדמונים, ונכנס בסידורים מאוחרים ולא מתלמידי האר"י, ומאחר שנהגו אין אנו משנים המנהג, ואפשר דברכה להתחדשות החודש קיל קצת מבקשת צרכים, וביחדשהו נוסח חו"ל לא מוזכר פרנסה, אבל מצינו שאומרים לפרנסה ולכלכלה במוסף בר"ח שחל בשבת, אלא דהתם הו"ל טופס הברכה כמו בחול.

- וכן מתפללים תפלת טל וגשם גם כשחל בשבת.

תפילת מלא רחמים ו'אנא' ו'יזכור'

ו. תפלת מלא רחמים שאומרים בשבת שלפני היארציי"ט מבואר ברמ"א סימן רפ"ד שמותר לאומרו, וכן נוהגים לומר יזכור ומלא רחמים ביום הכפורים וברגלים אפילו חל בשבת, וכתבו שאומרים תפלה זו בשבת מפני שכולם נמצאים בבית הכנסת, ועוד כתב ב"י משבה"ל שאז המתים נוחים עיין שם, ומרן החזון איש זללה"ה אמר שאם היארצייט בחול אחר יום שני או חמישי עדיף לאומרה בחול, ולפי מה שנתבאר אין איסור לאומרה בשבת ואף לדעת מרן החזון איש זללה"ה אומרים אותה בשבת כשחל היארצייט בשבת או ביום א'. - תפלת אנא שאומרים אחר הלימוד אין ראוי לאומרה בשבת שיש בה הרבה הזכרת צער המתים. - נוהגין שאין אומרים תפלת יזכור על מת שהוא עדיין בתוך יב"ח לפטירתו מפני שצערו קרוב ומעורר בכי.

בפתיחת הארון

ז. בפתיחת הארון בראש השנה ויום הכפורים וברגלים נוהגין לומר שלש עשרה מדות ותפלת רבנו של עולם, והגר"א לא אמרן, ובראש השנה ויום הכפורים שהוזכרה בהם גם פרנסה י"ל דבימי דין קיל טפי, ואף ביום הכפורים שחל בשבת אומרים שלש עשרה מדות מפני שבלאו הכי אומרים שלש עשרה מדות ביום הכפורים בערבית ובנעילה, וכן אומרים אחר כך הרבנו של עולם, דהזכרת לחם לאכול בתוך הענין כטופס ברכות חשיבא.

אבל אבינו מלכנו שנתקן מעין שמונה עשרה ברכות, אין אומרים אותו בשבת שטעם ימי דין מהני רק לראש השנה ויום הכפורים, ואף בערב שבת אין אומרים אותו, וכן לענין נפילת אפים, לפי שהיו רגילים להתפלל מנחה סמוך למעריב והו"ל כבלילה, ויש שהעיר דאבינו מלכנו כתפלה בצעקה דמיא כיון שמרבה באבינו מלכנו הרבה פעמים, (ולכן החמירו גם סמוך לשבת, וכמו נפילת אפיים).

בקשת פרנסה בראש השנה ויו"כ

- נראה שאין לבקש באופן מיוחד על פרנסה אפילו בראש השנה ויום הכפורים, [ואין זה בכלל מה שכתוב בדינים והנהגות שמותר לבקש בקשות פרטיות, וצ"ע בזה], שהרי השווו יום טוב ושבת, ואמרו בירושלמי שאסור לתבוע צרכיו בשבת, מיהו בבספר חיים מזכירין פרנסה טובה, וכן באבינו מלכנו.

ענייני תורה ויראת שמים

ח. מותר לבקש ענייני תורה ויראת שמים בשבת, כמו שתיקנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך וטהר לבנו, וכן באהבה רבה זהו נוסח כל הברכה, ולא תוספת שתחשב טופס ברכות, [וכתבו האחרונים שאין האיסור אלא בדבר שחסר לאדם

כחולי ופרנסה ויש לו צער מחסרוננו, ולפי מה שנתבאר הגדר אם זה צרכי חול], ובכלל זה בקשות פרטיות לצורך היום, ומכל מקום אין להרבות תפלה בשבת משום כבוד שבת כלשון הגמרא גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת, ולכן אין להוסיף באלקי נצור רק אם מזדמן צורך מיוחד ובקצרה.

יהי רצון שתצילני וכו'

ט. יהי רצון שאומרים בשחרית אחר ברכת גומל חסדים טובים כתב מהר"ם מינץ שנוהגין לאומרו ואין פוצה פה לפקפק בזה, ולפי מה שנתבאר זו בקשה המותרת, והגר"א לא נהג לאומרו.

יהי רצון שאחר ברכת כהנים

י. יהי רצון שאחר ברכת כהנים כתב במשנה ברורה סימן ק"ל סק"ד שאין לאומרו כשחל בשבת, ובאמת הביא במשנה ברורה שם סק"ה דלדעת השלחן ערוך אין אומרים יהי רצון אפילו כשחל בחול, וכן נהג הגר"א לומר רק הרבוננו של עולם, ובאמת אין מקור להתיר תפלה על הפרנסה ביום טוב, ונתבאר במקו"א.

לאחר הדלקת נרות

יא. כתב רבנו יונה לאחר הדלקת הנרות תתפלל ותאמר יהי רצון שיהיו בני מאירים בעולם בתורה ובמצוות וביראת שמים, וכעין זה במשנה ברורה סימן רס"ג סק"ב שיתן לה הקדוש ברוך הוא בנים כו', ותפלה זו מותרת בשבת, אבל אין קולא להתפלל בתוספת שבת מה שאסור בשבת, [ומה שכתב במשנה ברורה סימן רצ"ג ס"א בשם הפמ"ג שאומרים פרקי תהלים במוצ"ש כדי לאחר התפלה, ומה שאין אומרים כן כשחל יום טוב במוצ"ש אפשר שהוא מפני שאין אומרים

תחנה ביום טוב מה שאין כן כשחל בחול שיכול לאומרו משחשיכה קודם מעריב עיין שם, ולכאורה משמע מזה דבתוספת שבת מותר לבקש צרכיו, אבל נראה שלא נתכוין להמציא ולשנות בהבלעה חידוש דין שאין לו מקור, שהרי אמרו שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול, ופירש הרמב"ן דקאי על התפלה, ובודאי שכל הנאמר שם בגמרא קאי גם על תוספת שבת, אלא כונתו שמקילין משחשיכה לחשבו כחול לענין זה, אבל אין שום דבר שמקילין בתוספת שבת בתחלתו כהאי גוונא, ואין צריך לומר שאסור לבכות בכי של צער ותחנונים בתוספת כמו שאסור בשבת.

הרחמן

יב. הגר"א לא אמר בשבת רק ג' הרחמן הראשונים של חול, וכן ראוי שלא לומר הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד, וברמב"ם ליתא להרחמן זה אף בחול. - ברכת האורח לבעל הבית מותר לאומרה בשבת, [גם לנוסח שמוסיף נכסיו ונכסינו, שההוספה הזו הו"ל כטופס ברכות]. - הרחמן לברית מילה אומרים בשבת.

תפילה שקודם ואחר הלימוד

יג. תפלה שקודם הלימוד מותר לאומרה בשבת, וכן שלאחר הלימוד ולאחר סיום מסכת.

תפילת הדרך

יד. תפלת הדרך אומרים בשבת, שלא ביטלו שום תפלה לגמרי בשבת, ועוד שזה צורך היום.

חלק ב - תקיעת שופר

א. בדיני התקיעות

לשמוע כל תקיעה מתחילה ועד סוף, ובדיעבד לא יצא,
ובדין שבדים תרועה בזה

א. צריך לשמוע כל התקיעה מתחלתה ועד סופה, ואפילו אם התקיעה כפול מהשיעור, ושמע מהאמצע עד הסוף או מההתחלה עד האמצע, הדבר במחלוקת אם יצא ידי חובתו, משנה ברורה סימן תקפ"ז ס"ק ט"ז, (זכר לדבר אתרוג גדול כפול מהשיעור שלא יתכשר כשהוא חסר, והכא נמי כל התקיעה כגוף אחד מתחלתה ועד סופה).

ובשבדים ובתרועה כתב הריטב"א כ"ז א' בשם הרמב"ן והרא"ה דכיון שהם קולות מופסקין זה מזה אין צריך לשמוע כולו מתחילה ועד סוף, ויכול להפסיק שמיעתו שאינם כיחידה אחת של תקיעה, ונפ"מ שאם לא שמע תחילת התרועה או סופה ויש במה ששמע כשיעור, יצא, ומכל מקום כתב הריטב"א שראוי להחמיר בזה ואמנם שמענו שאין חוזרים על התרועה מחשש זה, וגם בפוסקים לא הביאו דין זה, מכל מקום לכתחילה ודאי טוב להזהר בזה,

ומעשה היה וחששו שצריך להחזיר על תקיעה שהתחילה בקול חלוש, שמא הרחוקים לא שמעו תחלתה.

כל הקולות כשרים אפילו צרוד

כל הקולות כשרים בשופר אפילו צרוד ויבש, משנה ברורה סימן תקפ"ו סק"ו מהגמרא, אבל צריך לשמעו היטיב, וכשיצאו ידי חובתו בצרוד אין היתר לחזור ולתקוע, אלא אם כן יש חשש שנפסק לגמרי או שלא שמעו היטיב, ואף על פי

שלפי הרגש מעדיפים קול חזק וברור, מכל מקום אם כבר יצאו בדיעבד, אין היתר לחזור ולתקוע, כמו שכתב הרא"ש פ"ד סי"א בשם הראב"נ בעובדא שהחזירו הבעל תוקע שלא כדין, שהתוקע עבר על שבות.

לעשות תקיעות ארוכות ותרועות ארוכות, ואם אפשר להוסיף על ג' השברים.

ב. מרן החזון איש זללה"ה אמר לבעל תוקע שיעשה תקיעות ארוכות ותרועות ארוכות, ואין הכונה להאריך הרבה, אלא שיעשה השיעור בריוח שלא יצטרכו לחשוב אם היה כשיעור, ומכל מקום יש בזה נוי המצוה שיהא בריוח, וכתב הרמב"ן בדרשה דתרועה למעלה אין לה שיעור אלא מאריך בתרועה דילולי ועושה חמשה או חמשים יבבות כמו שנהגו כל ישראל, וכן בשברים עושה ד' וה' ואפילו מאה, וכן כתב בשלחן ערוך סימן תק"צ ס"ג וכן בתרועה יכול להאריך בה כמו שירצה וכן אם מוסיף על ג' שברים ועושה ד' או ה' אין לחוש, וכתב במשנה ברורה שיש מחמירים בשברים שלא לעשות יותר מג' ונכון לחוש לדבריהם לכתחלה.

אורך השברים בשברים דידן, וכיצד מחלקים בין השברים דידן.

ג. באורך השברים יש מחלוקת בראשונים אם צריך שיהא ג' טרומיטין, או דצריך בדוקא שלא יהא ג' טרומיטין, שלא יראה כתקיעה, ויש מכשירין בכל גונא, ולפ"ד הרמ"א עושין השברים באורך ג' טרומיטין עד ט', ובשברים שאנו עושין אוטו אין לחוש דמיחזי כתקיעה כמו שכתב הרמב"ן שניכר שזה קול שבור כעין המיילל, ולכן כשמאריכין קצת בכל שבר יוצאין כל הדעות.

והנה בשברים שלנו שעושין או טו, לכאורה בין האו לטו יש הפסק, אבל בין הטו של השבר הראשון לאו של השבר השני אם אין מדקדקין להפסיק בין שבר

לשבר משהו, יש מקום לחוש שהם מתחברין, אף על פי כן הכריעו בזה שלא לשנות ולסמוך שכפי מה שרגילים לעשות השברים בנחת הרי נשמע לאוזן שהם חלוקים זה מזה, וכמו שרגילין ששמעו התקיעות אצל מרן החזון איש זללה"ה.

במיושב תוקעים בנשימה אחת, ובמעומד ב' נשימות, - ובמה הוא שיעורן.

ד. בענין שברים תרועה כתב בחזון איש דנכון לעשות כמו שכתב המחבר דמיושב בנשימה אחת ודמעומד בשתי נשימות, וכן כתב בשעה"צ בשם הח"א.

דעת מרן החזון איש זללה"ה דנשימה אחת היינו בכח אחד בלי הפסק, ושתי נשימות היינו בהפסק עד כדי נשימה, מיהו אמר שלא יעשו דנשימה אחת בניגון אחד, אלא יהא ניכר שנגמר השברים ואחר כך מתחיל התרועה, וכן נוהגין, [וכעת שמעתי מדודי הגר"מ שליט"א ששאל את מרן החזון איש זללה"ה הרי הר"ש כהן ז"ל שהוא התוקע אצל החזון איש לכאורה נראה שאינו עושה כמו שכתב בספר חזון איש להריע מתוך השבר בכח אחד בלי הפסק, והשיבו שגם לפי מה שכתוב בספר שיהא בכח אחד מכל מקום אין לערבב הקולות שיראו כניגון אחד שברים ותרועה אלא צריך שיהא ניכר שנגמרו השברים ואחר כך התחילה התרועה], ואף על פי שיש פוסקים דשתי נשימות היינו דוקא יותר מכדי נשימה, מכל מקום דעת הב"י דלכולי עלמא יוצאין בנשימה אחת, ואין לנו שיעור מוגדר מה ההפסק שעד כדי נשימה, אלא עושין הפסק מעט שניכר ומורגש, (ואין צריך לנשום שאין נשימתו ענין לקול הנשמע מן השופר).

קולות המפסיקים באמצע התקיעה.

ה. **בדיני ההפסק** כל קול שאינו ראוי כעת מפסיק, וצריך להתחיל מהתקיעה הראשונה של שורה זו, חוץ מקול שצריך לעשותו כעת, כגון שצריך לעשות שברים ועשה שבר אחד או שתיים ונתקל, או כשצריך לעשות תרועה ועשה שני טרומיטין, [אבל ג' טרומיטין הוי הפסק עיין להלן] באלו יכול להמשיך בלי לעשות תקיעה מחדש, וכן קודם תקיעה שלאחריה אם עשה קול שדומה לתקיעה קצרה ואינו דומה לשבר אין זה מפסיק.

אבל אם צריך לעשות תרועה ועשה שבר אחד, או שצריך לעשות שברים ועשה טרומיט אחד, מפסיק וחוזר לתקיעה הראשונה, וכן אם גמר השברים או התרועה כדין, וצריך לעשות תקיעה שלאחריה ועשה שבר אחד או טרומיט אחד, הוי הפסק וחוזר לתקיעה שלפניה.

והוא הדין דשני שברים כשרים או שתי תרועות כשרות הוי הפסק, כיצד עשה ג' שברים כדינו והפסיק וחזר ועשה ג' שברים, או שעשה תרועה כדינה והפסיק וחזר ועשה תרועה, הרי השברים והתרועה השניים הפסק, וחוזר לתקיעה הראשונה, עשה ג' טרומיטין במקום שצריך לעשות תרועה הוי הפסק, ואינו יכול לחזור ולעשות ט' טרומיטין, כיון שיש מכשירין ג' טרומיטין לחוד, והו"ל שתי תרועות.

בתשר"ת אם טעה והתחיל בתרועה, אפילו עשה רק טרומיט אחד יש להחמיר ולחזור לתקיעה, כיון שהקול הראוי כעת הוא שברים קודם התרועה.

מעיקר הדין סגי בל' קולות.

ו. עיקר הדין סגי בל' קולות, ולכן מי שיש לו ספיקות יצא ידי חובתו בשאר התקיעות ואף באלו שלאחר התפילה מורים לבעל תוקע לכיון להוציא גם מי שצריך לצאת ידי חובתו מדאוריתא.

הכרזה לצאת ידי חובה.

ז. נוהגין להכריז ביום הראשון שהוא דאורייתא לכיין לצאת ידי חובת המצוה, אבל ביום השני שהוא דרבנן אין מכריזין, הגרע"א ז"ל אמר לבעל תוקע להוציא בפיו שהוא מכיין להוציא הרבים ידי חובתו, וכן כתב במט"א.

המאריכים בתפילתן האם הפסידו התפילות שעל הסדר.

ח. המאריכין בתפלתם אחר שכבר התחיל הש"ץ מוסף, יש לשאול אם מפסידים על ידי זה תקיעות שעל סדר הברכות, ומרן החזון איש זללה"ה כתב דיכולין לצאת מהש"ץ את הברכות של מלכיות זכרונות ושופרות לחוד, והרב זללה"ה כתב דכיון שהיה בבית הכנסת בשעה שהתחיל הש"ץ תפלת המוסף הרי הוא גם כן בכלל הציבור, שהרי הוא משלים לעשרה שאפילו אם יש רק עשרה אנשים בבית הכנסת אם תשעה סיימו תפלתם מתחילין חזרת הש"ץ על סמך צירופו לעשרה, וש"מ שהוא גם כן בכלל המנין, ולפי זה צריך להזהר לכתחלה שאם יש לו צורך לצאת מבית הכנסת יכוין לצאת בזמן הפיוטים, ולא יפסיד שום ברכה, וידקדק לשמוע כל הפסוקים והברכות, וגם ימשיך לשמוע כל הברכות עד לאחר שים שלום, עוד כתב מרן החזון איש זללה"ה דהשומע תקיעות בזמן חזרת הש"ץ אף על פי שלא שמע הברכות כלל יש לו גם כן מצוה בשמיעה זו, ונראה שם דכ"ש מי שהיה אנוס ולא שמע חזרת הש"ץ (כגון שהאריך בתפלתו), שתפלת הש"ץ מתייחסת גם אליו.

ולדעת הרמב"ן בדרשתו והריטב"א ענין התקיעות על סדר התפלה כדי להעלות התפלה בזכות התקיעה כמו בתעניות [דתנן בתענית תקעו בני אהרן תקעו הריעו בני אהרן הריעו, שהיו תוקעין על סדר ברכות של תעניות], ולפי זה התקיעות שעל סדר הברכות אינם תקנה דרבנן במצות שופר, אלא תקנה בענין סדרי התפילה.

ובזה מיושב מה שלא נהגו הראשונים לתקוע כל השלשים קולות על סדר הברכות, [ומנהגנו הוא על פי השל"ה וכ"כ מהגר"ח מואלזין ז"ל, ולא נהגו כן בזמן

הב"י והרמ"א], ואמנם כתבו הראשונים שהיה ראוי לעשות כמנהגנו, לתקוע שלשים קולות במוסף, אבל העידו הרי"ף והראשונים שלא נהגו כן בשום מקום, ולדעת הרי"ף תוקעין תשר"ת למלכויות תש"ת לזכרונות תר"ת לשופרות, וביאר הטעם שלא להטריח את הציבור, וכתב שכן המנהג בכל העולם ובשתי ישיבות.

ולמעשה אף על פי שיצאו ידי חובתו מדאורייתא מכוונים בהם למצות תקיעות היום מדרבנן כמו שכתב בשלחן ערוך שלא לדבר עד גמר התקיעות, והוא מתשובת הגאון שהובאה ברי"ף, ומשמע מזה שזהו גם כן ממצות תקיעות דראש השנה, ואף על פי שלא יצאו ידי חובתו כל התקיעות על סדר הברכות כי לא תקעו שלשים קולות, מכל מקום אפשר שהכל אמת שיש בזה ענין תקיעות היום וענין תפלת תעניות, או שזה כדעת רב האי גאון שכל הקולות כשרים לכולי עלמא, ומסתברא שקודם רבי אבהו תקעו ט' במעומד ואחר כך הוסיפו ט' במישוב, ורק אחר רבי אבהו לא הטריחו להוסיף במעומד כל הספיקות של רבי אבהו, ומכל מקום קשה שהנהיגו דלא כחד, והדברים מתיישבים רק לדעת רה"ג, מיהו גם לדידה לא מצינו מנהג של תשר"ת קודם רבי אבהו.

ב. ענין תקיעת שופר

שיעלה זכרונכם לפני על ידי התרועה

בענין תקיעת שופר נאמר בתורה יום תרועה יהיה לכם וכתוב זכרון תרועה דהיינו שיעלה זכרונכם לפני על ידי התרועה, כענין שכתוב בקרבנות ותקעתם בחצוצרות וגו' לזכרון לכם לפני א-לקיכם, וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ד' א-לקיכם ונושעתם מאויביכם, ואמרו שבת קל"א ב' דתקיעת שופר של ראש השנה מכנסת זכרונות של ישראל לאביהם שבשמים, ואמרו ראש השנה ט"ז א' אמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות, מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר, ואמרו בב"ר פנ"ו

פ"ט אר"ח בר"י כל ימות השנה ישראל נאחזין בעבירות ומסתבכין בצרות, ובראש השנה הם נוטלין שופר ותוקעין בו ונוזכרים לפני הקדוש ברוך הוא והוא מוחל להם, ואמרו ויקרא רבה פכ"ט פ"ג יהודה ב"ר נחמן פתח עלה א-לקים בתרועה ד' בקול שופר בשעה שהקדוש ברוך הוא עולה ויושב על כסא דין, בדין הוא עולה, מה טעם עלה א-לקים בתרועה, ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקדוש ברוך הוא, הוא עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים דכתיב ד' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים אימתי בחדש השביעי.

להזכיר עקידת יצחק

עוד אמרו בזה להזכיר עקידת יצחק, ואמרו בגמרא ראש השנה ט"ז א' אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני, ועוד במדרש תנחומא וירא פכ"ג א"ל הקדוש ברוך הוא [לאברהם] כו' עתידין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בראש השנה, אלא אם מבקשין שאחפש להן זכות ואזכור להן עקידת יצחק יהיו תוקעין לפני בשופר של זה, א"ל ומה הוא השופר, א"ל חזור לאחוריק, מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו, א"ל הקדוש ברוך הוא יהיו תוקעין לפני בקרן של איל ואושיעם ואפדם מעוונותיהם, והוא שדוד משבח וקרן ישעי משגבי ומנוסי.

כדי לערבב השטן

עוד אמרו כדי לערבב השטן, ראש השנה ט"ז ב' אמר רבי יצחק כל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה מריעין לה בסופה מ"ט דלא איערבב שטן, אמר רבי יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין [לפני מוסף] ותוקעין ומריעין כשהן עומדין [במוסף] כדי לערבב השטן, וכתבו תו' שם פירש בערוך דאמרינן בירושלמי בלע המות לנצח וכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, כד שמע קל שיפורה

זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד שמע תניין אמר ודאי זהו שיפורא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא, לפי שמבואר בגמרא שלעתיד לבא הקדוש ברוך הוא הורגו לשטן הוא היצר הרע והוא מלאך המות, וזהו בלע המות לנצח שיבלע מלאך המות מן העולם, וזה יהיה בזמן שיתקע בשופר גדול, וכששומע קול שופר הראשון הוא נבהל קצת, ובקול השופר השני הוא נבהל ובטוח שזהו קול השופר הגדול והגיע זמנו להבלע מן העולם, ולכן הוא מעורבב בדעתו ואין לו ישוב הדעת לקטרג.

קול השופר מעורר לתשובה

עוד אמרו **שקול השופר מעורר לתשובה**, שבזמנם היה השופר משמש להזהיר את העם מפני אויב, כדכתיב אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, וכתיב ביחזקאל פל"ג ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אותו להם לצופה וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם וגו', ואמרו במדרש תנחומא וישלח וד' נתן קולו זה ראש השנה שבו תקיעת שופר, לפני חילו אלו ישראל שהן מזדעזעין וחרדין מקול השופר וחוזרין בתשובה, כדי לזכות בדין ביום הכיפורים, ולשון הרמב"ם אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר **עורר ישנים משינתכם והקיצו נרדמים מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם**, ובגמרא למדו דמתרגמינן תרועה יבבא, שהוא קול יללה, כמו שמצינו באמו של סיסרא בעד החלון נשקפה ותיבב וגו' לשון בכי ויללה, ונסתפקו איזו יללה של גניחות בתחלת הבכי או יללות של סוף הבכי, ואמרו בגמרא דשברים הם קולות גנוחי ותרועה קולות ילולי, שהאדם הנאנח מוציא קולות ארוכים כגונח אוי מלבו, והבוכה מיילל בקולות קצרים זה אחר זה, ולכן עושים שברים ואחר כך תרועה ולא חששו לעשות תרועה ושברים, לפי שכך הסדר בתחלה גונח ונאנח ואחר כך נשבר ומיילל, ופירש בחינוך **שקול השופר מעורר הרבה לב כל שומעיו וכל שכן קול התרועה כלומר הקול הנשבר**.

תרועת שמחה לכבוד המלך

עוד אמרו שתקיעת שופר ענינה **תרועת שמחה לכבוד המלך**, כמו שכתוב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד', הללוהו בצלצלי תרועה, וכתוב כל העמים תקעו כף הריעו לא-לקים בקול רנה וגו' עלה א-לקים בתרועה ד' בקול שופר, וכתוב על הגר"ח מואליזין ז"ל רבינו היה שמח מאד בעת תקיעת שופר, וכן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדוה כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקדוש ברוך הוא בכל עולמות שאנחנו עמו, ויש נוסחאות שהגר"ח סיפר כן על הגר"א, וכן בהגלות הקדוש ברוך הוא על הר סיני וכל העולם כולו חל מפניו כתיב כמה פעמים קול השופר ודרשינן בגמרא בתשרי עתידין להגאל אתיא שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתוב התם ביום ההוא יתקע בשופר גדול, וכן מבואר במדרש שכל השופרות ענין אחד (וביארו שפעולת השופר גילוי כבוד מלכותו בעולם וממילא סימן יפה לישראל), וז"ל המכילתא כל מקום שנאמר שופר בכתובים סימן יפה הוא לישראל ואומר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, וד' א-לקים בשופר יתקע, כשופר הרם קולך.

העיקר: אשר קדשנו במצותיו וצונו

והנה באמת אין לנו לחשוב שאחרי כל הנ"ל אנחנו כבר מבינים עניני השופר, מלבד מה שאין לנו הבנה בדברים הנכתבים, יש עוד הרבה דברים שלא נכתבו וגבוה מעל גבוה, ויותר נכון לחשוב בפשטות אשר קדשנו במצותיו וצונו, והוא יתברך שמו יודע מה הטוב האמיתי וקדשנו בו, אך היות וחז"ל ביארו לנו הדברים כדי לעורר הרגש ולהתקרב לאהבתו, לכן אספנו המדרשים בזה, לעורר הרגש והשכל על גודל חסדו עמנו שגילה לנו רזי עולם איך נזכה בדין, ובמעשה קטן כזה של תקיעת שופר אפשר להפוך את כל הדין לרחמים, ולידע שבתקיעת שופר אנחנו מתקדשים בתרועת מלך להכריז ד' מלך ואנחנו עמו, ובזה מתערבב השטן ונזכרת עקידת יצחק.

ג. ביאור הפסוקים שלפני התקיעות

לְמִנְצַח לְבָנִי קָרָח

לְמִנְצַח לְבָנִי קָרָח מְזֻמּוֹר - המזמור מדבר לעתיד לבא כשתתגלה מלכות שמים, כמו שכתוב בילקוט, אימתי כשישב א-לקים על כסא קדשו אמר רב משרשיא מכאן שכל זמן שהרשעים שולטים בעולם כביכול אין הקדוש ברוך הוא יושב על כסאו, ומרמז גם על הזמן הזה שמלכותו בהסתר פנים וראוי לכולם להכיר האמת שמאחורי ההסתר ולקבל מלכותו עליהם, ובכלל אין לנו הבנה בפסוקי תהלים רק כתבנו תרגומי דברים כדי להתקשר לאמירה בהבנה מסוימת.

כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כָף - ענינו כמו מחיאת כפיים לשמחה, וכן **הָרִיעוּ לְאַלְקִים בְּקוֹל רָנָה** - כמו הללוהו בצלצלי תרועה, ותרועת מלך בו, שיתחברו כולם יחד לשמוח ולהריע לכבוד מלכות שמים, ומרמז גם לשון תקיעת כף של הבטחה זה לזה להתחבר יחד להריע בקול רנה.

כִּי ד' עָלִיוֹן נוֹרָא - וזוהי השמחה כי עכשיו נתגלה מלכות ד' והכירו כולם שהוא **עָלִיוֹן נוֹרָא מְלֹךְ גָּדוֹל עַל כָּל הָאָרֶץ** - ומפרש במדרש ששמחים במלכות הצדק, דכתיב ברבות צדיקים ישמח העם וגו'.

יִדְבַּר עַמִּים תַּחְתָּינוּ - ידבר תרגומו ינהיג, וענינו ישפיל ויכניע וינהיג אותם תחתינו, ובגמרא מוכיחים מכאן שידבר לשון נחת, שיתנהגו בהכנעה תחת ישראל בנחת ורצון, ו**לְאַמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ**.

יִבְחַר לָנוּ אֵת נִחְלָתָנוּ - יתן לנו את ארץ נחלתנו אשר בחר לנו, ו**אֵת גְּאוֹן יַעֲקֹב** - זה בית המקדש **אֲשֶׁר אָהַב סְלָה** - כדכתיב כי בחר ד' בציון אוה למושב לו, וכתוב אוהב ד' שערי ציון.

עֲלֵה אֱלֹקִים בְּתִרְעָה ד' בְּקוֹל שׁוֹפָר - על דרך הפשט שכבוד שמים מתעלה בקול שופר שתוקעין לכבודו ית', כמו הללוהו בתקע שופר הללוהו בצלצלי תרועה, וכן עלה ד' בקול השופר, ועוד, א-לקים רמז למדת הדין, ד' רמז לרחמים, ואמרו על זה במדרש בשעה שהקדוש ברוך הוא עולה ויושב על כסא דין, בדין הוא עולה,

מה טעם עלה א-לקים בתרועה, ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקדוש ברוך הוא, הוא עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים דכתיב ד' בקול שופר, ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים, והרמב"ן כתב דתרועה היא מדת הדין, ותקיעה מדת רחמים, ולכן יש פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה.

זָמְרוּ אֱלֹקִים זָמְרוּ - כמו לא-לקים, זָמְרוּ לְמִלְכָּנוּ זָמְרוּ. **כִּי מָלַךְ כָּל הָאָרֶץ אֱלֹקִים זָמְרוּ מִשְׁפָּיל -** פירשו המשכילים יזמרו, ואולי הכונה משכילין שבאומות, ובתרגום מפרש זמרו בתבונה והשכל.

מָלַךְ אֱלֹקִים עַל גּוֹיִם אֱלֹקִים יָשַׁב עַל כִּסֵּא קֹדֶשׁוֹ - כענין שכתוב כי יד על כס קה, שאין הכסא שלם עד שימחה עמלק, אף כאן מתפרש שעכשיו שנשמדו הרשעים ומלך א' על כל הגוים עכשיו הכסא שלם וישב א' על כסא קדשו.

נָדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ - רומז על הגרים שנתנדבו להתגייר קודם גאולתן של ישראל, **עַם אֱלֹקֵי אֲבִרָהֶם -** ונקראו על שם אברהם אבינו שהיה תחלה לגרים, ואף אברהם אבינו נקרא נדיב כדכתיב מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב, ובמדרש ורש"י מפרשים על הגרים שנתנדבו ליהרג על קדוש השם.

כִּי לֹאֲלֹקִים מִגִּי אֶרֶץ - שכל החזקים שבארץ שהם המגינים עליה נתנו ידם לא-לקים שמקבלין מלכותו, וּמָאֵד נִעְלָה כבודו, ורבינו יונה פירש מאד נעלה כבודו על ידי זה שנאספו נדיבי העמים והמגיני ארץ לעבוד את ד', שהקדוש ברוך הוא מתעלה ומתהלל באסיפתם ועבודתם, וגם מתפרש יסודי הארץ ומגיניה הטבעיים הכל ביד ד', ובידו להגן על הבוטחים בו.

הפסוקים שלפני התקיעות

קוראים הפסוקים משום שעולה מהם ראשי תיבות "קרע שטן".

ואמרו במדרש רבה בפרשת אמור על הפסוק "תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר" בַּחֲדָשׁ - בַּחֲדָשׁ זֶה תִּחְדָּשׁוּ מַעֲשֵׂיכֶם, שׁוֹפָר - בַּחֲדָשׁ הָאֵה שִׁפְרוּ מַעֲשֵׂיכֶם. אָמַר לָהֶן הַקְדוֹשׁ

ברוך הוא לְיִשְׂרָאֵל, אִם שִׁפְרָתָם מַעֲשֵׂיכֶם הֲרִינִי נַעֲשֶׂה לָכֶם כְּשׁוֹפָר הָאֵה, מֵה שׁוֹפָר
זֶה מְכַנִּים בָּזוּ וּמוֹצִיא בָּזוּ, כִּן אֲנִי עוֹמֵד מִכֶּסֶּא הַדִּין וְיוֹשֵׁב עַל כֶּסֶּא רַחֲמִים וְהוֹפֵךְ
לָכֶם מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, אֵימָתִי בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי.

מִן הַמִּצַּר קָרָאתִי קוֹה - עִיקְרוֹ הוֹדָאָה שֶׁקָּרָא לִד' מִן הַמִּצַּר וְעָנָהוּ בְּמַרְחֵב, עָנִי
בְּמַרְחֵב קוֹה - כְּלוּמָר לֹא רַק שֶׁהוֹצִיאוּ מִן הַמִּצַּר אֲלֵא עָנָהוּ בְּמַרְחֵב גָּדוֹל, וַיֵּשׁ בִּזָּה
גַּם בִּקְשָׁה לְהוֹצִיאֵנוּ מִן הַמִּצַּר לְמַרְחֵב.

קוֹלִי שְׁמַעְתָּ וְאֵל תַּעֲלֶם אָזְנְךָ - אֵל תַּעֲלִים אֶת אָזְנְךָ כִּאִילוֹ לֹא שָׁמַעְתָּ, אֲלֵא תִשְׁמַע
קוֹלִי, **לְרוֹחֲתִי לְשׁוֹעָתִי** - לְהַרְוִיחַ לִי מִצַּרְתִּי וּלְקַבֵּל שׁוּעָתִי, וְהַתְּרוּם מִפֶּרֶשׁ
שְׂבִימִים הֵם בַּעַת שְׁלוֹתִי קוֹלִי שָׁמַעְתָּ, וְכֵהוּם אֵל תַּעֲלֶם אָזְנְךָ וּתְקַבֵּל תַּפְלִתִּי
לְהַרְוִיחַ לִי בְּגַלֵּל שׁוּעָתִי.

רֹאשׁ דְּבָרְךָ אָמַת - מִתַּחֲלָה בִּרְאֵת עוֹלָמְךָ בְּאֵמֶת וּלְעוֹלָם כָּל מְשִׁפֵּט צִדְקָךָ - אֵמֶת,
כַּעֲנִין שֶׁכְּתוּב הַצּוֹר תָּמִים פָּעִלוֹ וְגו' וַיֵּשׁ בִּזָּה צִדּוּק הַדִּין שֶׁלְעוֹלָם כָּל מִשְׁפָּטוֹ אֵמֶת
וְצִדִּיק.

עָרַב עֲבָדְךָ לְטוֹב - הִיָּה עָרַב לְעַבְדְּךָ כִּמוֹ אֲנִכִּי אֶעֱרַבְנוּ, וְכִמוֹ שֵׁשׁ מוֹכֵר אוֹ נוֹתֵן
מִתְּנָה בְּאַחֲרִיּוֹת, שִׁלְחָם בְּמִי שִׁירְצָה לִיטְלָה מִמֶּנּוּ, וְאִם יִטְלָה מִמֶּנּוּ יִחְזִיר לוֹ אַחֵר,
כִּן מִתְּפַרֵּשׁ עֵינֵן הָעֲרֻבוֹת כֹּאן, לְהַבְטִיחַ אֵל יַעֲשֶׂה לִּי זֵדִים שֶׁלֹּא יַעֲשֻׁקוּנִי זֵדִים
וּיִקְחוּ לִי הַטוֹב שֶׁנָּתַן לִי אוֹ שֶׁתָּתֵן לִי, וְרוֹמֵז שֶׁלֹּא יַעֲשֻׁקוּ הַחִיצוֹנִים קוֹל תַּפְלִתִּינוּ
וּתְקִיעֵתֵנוּ לְמִנּוּעַ שֶׁלֹּא יִכְנֹסוּ בְּשַׁעֲרֵי הַשָּׁמַיִם, וּבִתְרוּם נִרְאָה שֶׁמִּפֶּרֶשׁ מַעֲנִין הָעֲרַב
נָא, וּלְפִי זֶה מִתְּפַרֵּשׁ הָעֲרַב נָא לְעַבְדְּךָ לִימוּד הַתּוֹרָה שֶׁזֶהוּ לְטוֹב, כִּמוֹ שֶׁכְּתוּב וְאִין
טוֹב אֲלֵא תוֹרָה.

שֵׁשׁ אֲנִכִּי עַל אִמְרָתְךָ - שִׁמַּח אֲנִי עַל כָּל דָּבָר מִתּוֹרָתְךָ וּמִצְוֹתֶיךָ עַל הַבְּנֵת הַדְּבָרִים
וְעַל הַרְצוֹן לְקִיּוּמָם, [וּלְשׁוֹן רַש"י שֵׁשׁ אֲנִכִּי עַל אַחַת מֵאִמְרוֹתֶיךָ הַסְּתוּמוֹת כְּשֶׁאֲנִי
מִבֵּין בָּהֶן], **כְּמוֹצֵא שְׁלָל רַב** - כִּמוֹ שֶׁשִּׁמַּח הַמוֹצֵא שְׁלָל רַב בְּהַתְּפַעְלוֹת גָּדוֹלָה בְּרַגַּע
הַמִּצִּיָּאָה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִיָּה שִׁמַּח כְּשֶׁמְרוּיַח כֵּן בְּרַכּוּשׁוֹ, וּבִפְרָט שֶׁלֹּא שֶׁתִּפְסֵם מְאוּיָּבִיו
שֶׁשִּׁמַּחְתָּ גָּדוֹלָה מְאֹד, - מִיָּהוּ בְּאֵמֶת דּוּד הַמֶּלֶךְ עֲצָמוֹ לֹא שִׁמַּח כָּלֵל עַל שְׁלָל רַב,
וְלִכֵּן לֹא מִתְּאִים לֹמֵר שֵׁשׁ אֲנִכִּי עַל אִמְרָתְךָ כַּעַל שְׁלָל רַב, רַק אִמֵּר כִּמוֹ שִׁידוּעַ

שמי שמוצא שלל רב שמח מאד, כך אני שמח על אמרתך, וזהו שאמר כמוצא, כאילו איש אחר שמצא, ולא כאילו מצאתי, מהרב זללה"ה.

טוב טעם וְדַעַת לְמַדְנִי - הראב"ע פירש תשפיע לי טובה זו שטעם ודעת תלמדני, אי נמי הטעם והדעת הטוב ביותר תלמדני, וכמו שאומר למדני טעם טוב, שיש טעם פשוט ויש טעם טוב, כִּי בְּמִצּוֹתֶיךָ הָאֵמָּנָתִי.

נְדָבוֹת פִּי רָצָה נָא ד' - ענינו התפלות ובקשות תקבל ברצון וברחמים, [ולשון רש"י דברי ריצוי שפי מתנדב לך וכל נדבה לשון רצון הוא], **וּמִשְׁפָּטֶיךָ לְמַדְנִי** - ולמדני להבין תורתך.

לשמוע קול שופר

לשמוע קול שופר המצוה לשמוע קול שופר, שכן דרך המתקבצים יחד לברך ולשבח את המלך או להודיע קבלת מלכותו עליהם או לתקוע ולהריע לפניו, הרי כולם מתקבצים יחד לפניו ואחד מדבר בעד כולם, שאין זה דרך כבוד לדבר כולם יחד, וכן בתקיעת שופר כל המתקבצים יחד לשמוע קול השופר, הם כשותפים במעשה התקיעה, ואף התוקע עצמו צריך לשמוע.

והנה חסד גדול עשה עמנו הקדוש ברוך הוא שהוא מלך כל העולם אף על פי כן בחר בנו וגילה לנו לבד הסודות איך להצליח ולזכות במשפט, ועוד הודאה פרטית שזכינו לחיות ולהגיע לזמן הזה שנוכל לקיים המצוה הזו, ואשר קדשנו במצותיו באופן כללי בכל המצוות שמקדשות את האדם כמו קדשנו במצותיך, בציווי ובזכות לקיימם.

אֲשֶׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְּרוּעָה

אֲשֶׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְּרוּעָה ד' בְּאוֹר פְּנִיָּה יִהְיֶה כְּתַב הַרְמַב"ן בדרשתו וז"ל ומה הכתוב הזה מְאֻשֶּׁר, הרבה יודעים לעשות תרועה בחצוצרות ובשופרות ואוי להם ואוי למזלם, והרבה שאינם יודעים לתקוע כלל ואשריהם ואשרי חלקם, אלא תרועה היא מדת הדין כו' ולפי שהתרועה מדת הדין אמר אשרי העם יודעי תרועה

שמקרבת אליה הדעת כי הידיעה תאמר על הדביקות כו' והוא שאמר באשרי העם יודעי תרועה כי תפארת עוזמו אתה כי תפארת מדת רחמים ועוז מדת הדין ואלו דברים מסתרי תורה כו' עיין שם, וכן איתא במדרש ויקרא פכ"ט אמר רבי יאשיה כתיב אשרי העם יודעי תרועה, וכי אין אומות העולם יודעים להריע, כמה קרנות יש להם כמה בוקינוס יש להם כמה סלפיגרסי יש להם, ואמרת אשרי העם יודעי תרועה, אלא שהם מכירין לפתות את בוראן בתרועה, והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי, עכ"ל.

ולמדנו מדברי הרמב"ן שהפסוקים הנדפסים במחזורים לאחר אמירת "אשרי העם וגו'" "בְּשִׂמְךָ יְגִילוּן כָּל הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יְרוּמוּ", "כִּי תִפְאֶרֶת עֲזָמוֹ אָתָּה וּבְכֶצֶנֶךָ תָּרוּם קַרְיָנִי", שהם כתובים בתהלים אחר הפסוק הנ"ל, הם מתפרשים כהמשך ביאור לאשרי העם וגו', ומה שמנהגינו לומר בקול רם רק פסוק אשרי העם זה על פי הרמ"א שכתב ואחר שתקעו אומר הש"ץ פסוק אשרי העם יודעי תרועה, ובשערי תשובה כתב בשם אבודרהם וסדר האר"י ואליהו רבא בשם מטה משה לומר כהטור, וסיים והרבה נוהגים כן, ובמשנה ברורה לא העיר כלום על דברי הרמ"א, וכך הוא הלשון במטה אפרים שאומרים פסוק אשרי העם וגו', ויש נוהגין לומר גם כן הפסוקים שאחרי זה.

ומה שנוהגין בזמנינו להחזיר הספר תורה מיד, היינו מפני שעושין הפסקה בין קריאת התורה לתקיעות ואינו דרך כבוד להשאיר הספר תורה להמתין בחוץ, אבל אם היו תוקעין מיד, היו משאירין הספר תורה בשעת התקיעות, כמו שנדפס במחזורים וכן הוא בטור סימן תקצ"א, ועיין באור הגר"א שהאריך בזה, כדי שיגן עלינו זכות התורה, כמו שכתב במשנה ברורה סימן תקפ"ה סק"ג שמהאי טעמא תוקעין במקום שקוראין בתורה.

חלק ג - ביאורים בתפילה - ליקוט

זְכַּרְנוּ לַחַיִּים

זְכַּרְנוּ לַחַיִּים ולמה? כי אתה מִלֵּךְ חָפֵץ בַּחַיִּים שרוצה בקיום בריאתו, כדכתיב "כִּי לֹא אֶחָפֵץ בְּמוֹת הַמָּוֶת", וְכַתְּבֵנוּ בַּסֵּפֶר הַחַיִּים לְמַעַן שְׂרָצוֹן בְּקִיּוּמָם בְּעוֹלָם, וְעֵשָׂה לְמַעַן (- לא למענינו), כי אתה חפץ בכך, [כשאומרים וְכַתְּבֵנוּ בַּסֵּפֶר הַחַיִּים צָרִיךְ לְהַתְכוּן גַּם לַחַיִּי נֹצֵחַ].

וְצַדִּיקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט

וְצַדִּיקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט - אף על פי שהמשפט אמת מכל מקום שייך להצדיק במשפט, כגון לקבוע הפסק דין על פי החלק הטוב, ולגבות הרע מעט מעט, או על ידי סליחה, או על ידי הטייה לכף זכות, או כענין שאמרו והוי דן את כל אדם לכף זכות, להתייחס יותר לחלק השוגג שלו, וכיוצא בזה, וענין המשפט אינו דוקא בראש השנה שהרי אמרו חז"ל שאדם נדון בכל יום עיין ראש השנה ט"ז א'.

ויש עוד משפט איך שתתקבל עליו הגזירה שכבר נגזרה, [ומשפט זה ודאי תלוי בבקשת כל יום ויום], לפעמים בנחת ורחמים ולפעמים באף וחימה, ועל זה אמרו יפה צעקה לאדם בין קודם גמר דין בין לאחר גמר דין, שעל ידי הצעקה ירחמו עליו שתתקיים הגזירה באופן קל, וכמו שאמרו ראש השנה י"ז ב' בגשמים שאם פסקו להם גשמים מועטין הקדוש ברוך הוא מורידן בעונתן.

הַמִּלֵּךְ הַמִּשְׁפָּט

ברוך אתה ד' מִלֵּךְ אוֹהֵב צִדְקָה וּמִשְׁפָּט - שהמשפט מברר האמת, וגם לאחר שנתחייב במשפט, הקדוש ברוך הוא נותן לו צדקה מתנת חינוך לשלם חובו

במשפט, וכן מובא משל על כך בילקוט כי תשא¹⁹ לאחד שהיה חייב סכום גדול למלך, והמלך השליך לו מעות בלילה דרך החלון כדי שיוכל לשלם חובו.

הַמֶּלֶךְ הַמְשֻׁפֵּט - רש"י ברכות י"ב ב' שהוא כמו מלך המשפט, ויש לפרש שכאשר מוסיפים 'ה' הידיעה, זה מדגיש שהוא המלך הידוע, שעושה משפט.

וַיֵּדַע כָּל פְּעוּל

וַיֵּדַע כָּל פְּעוּל כִּי אֶתָּה פְּעַלְתָּ וַיְבִין כָּל יָצוֹר כִּי אֶתָּה יַצַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפְסוֹ... יש כאן שלש דרגות זו למעלה מזו 'ידיעה' כמו דעה, 'ויבין' דבר מתוך דבר, כלומר שגם ישקיע מחשבתו בזה, ולא רק תכנס אליו הידיעה, 'ויאמר' זו כבר פעולה מחודשת שאף יאמר כן בפיו, - תחילה ידע, ואחר כך יתבונן ויחכים בדבר, ואחר כך יאמר בפיו.

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמָךְ

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמָךְ וַאֲיֵן אֱלֹהִים מְבַלְעֵדֶיךָ כִּכְתוּב וַיְגִבָּה ד' צָבָא' בְּמִשְׁפָּט וְהִקְלָה הַקְדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצִדְקָה, כלומר מן הפסוק הזה נתבאר ש'אֵיִן אֱלֹהִים מְבַלְעֵדֶיךָ',

¹⁹ וז"ל, משל למה הדבר דומה למלך שהיה חייב לו אחד מאה שלח עליו שליח ואמר לו בא ועשה עם המלך חשבון, והיה מיצר [הוא חייב למלך כל כך הרבה כסף, ואין לו], שלח עליו אחר ואמר לו בא ועשה עם המלך חשבון, שוב היה מיצר, מה עשה המלך, [המלך אהב אותו, והוא ידע שהוא מוכרח לשלם, מה עשה], עמד בלילה ונטל כיס אחד ונתן לתוכו מאה מנה וזרקו דרך החלון, [המלך הלך בלילה, כשאף אחד לא רואה, וזרק לו מהחלון מאה מנה], וקיבל הכיס והתחיל להיות שמח, ואחר כך שלח עליו אחר, ואמר לו בא ועשה עם המלך חשבון, בא ופרע לו מה שהיה חייב לו, נמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלו, כך הבריות, עשה אדם עבירה חייב עליה מיתה, והקדוש ברוך הוא ממתין לו עד שישא אשה והוא מוליד בן ראשון ושני והקדוש ברוך הוא חוזר ונוטלו הימנו נמצא זה פורע את חובו והקדוש ברוך הוא נוטל את שלו והגוף במקומו שנאמר אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, [פי' הזית רענן: אם תשוב ואשיבך, אני אתן לך אפשרות להחזיר, לפני תעמוד, שעל ידי שאתן לך בן להשיב במקומך תשאר אתה לעמוד לפני],

שהרי כתוב שבעת המשפט מקבלים כל השרים מינוי וכח, ובאותה שעה 'וַיִּגְבְּהוּ' שאין לאף אחד מהם כח.

בְּסֵפֶר חַיִּים וּפְרָנְסָה טוֹבָה

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם וּפְרָנְסָה טוֹבָה, ביאר הרב זללה"ה דבספר חיים מבקשים חיי העולם הבא, ובפרנסה טובה מבקשים חיי העולם הזה, על פי המבואר במסכת תענית ח' ב' שבימי רבי שמואל בר נחמני היה רעב ומגיפת מָוֶת, ולא ידעו על מה לקבוע את בקשת הרחמים ניבעי משום שאין מבקשים על שני דברים יחדיו, אלא סברו שיבקשו רחמים על המגיפה שלא ימותו, ואת הרעב נסבול, אמר להם רבי שמואל בר נחמני נבקש רחמים על הרעב, שכשהקדוש ברוך הוא נותן שובע-הוא נותן אותו לחיים, וממילא תסור המגיפה, שכתוב "פֹּתַח אֶת יָדָהּ וּמַשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן", עיין שם בגמרא. על כל פנים מבואר שאת המזון נותנים מן השמים לחיים, וכיון שתתקבל תפלתם שיתבטל הרעב, ממילא גם ישארו בחיים, אף כאן מבקשים פרנסה טובה וממילא נקבל גם את החיים בעולם הזה.

מִדֶּק בְּרַחֲמֵי הָרָבִים

הרב זללה"ה היה מפרש מה שאנו מבקשים בתפילות יום הכפורים ומה שְׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מִדֶּק בְּרַחֲמֵי הָרָבִים אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יְסוּרִים וְחִלָּאִים רָעִים, והרי האדם מבקש מירוק, ובמה ימרק אם לא ביסורים, אלא מבקש מירוק שעל ידי אי נעימות ועגמת נפש ובזיונות וכיוצא בזה שיכול להתגבר עליהם בדעה והשכל, ולא יפריעוהו מעבודתו ותורתו, והרבה פעמים היה מעודד לאנשים שנפגעו הרי זהו מה שבקשת שעל ידי זה יתמרקו עוונותי.

אם אֶחָפֶץ בְּמוֹת הָרָשָׁע

בתפילת נעילה מביאים הפסוק ביחזקאל {”וְאָתָּה בֶן אָדָם אָמַר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פָשַׁעֲנוּ וְחַטָּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נִמְקִים וְאִיךָ נַחֲיָה”}, אָמַר אֱלֹהִים חַי אֲנִי נָא ד’ אֱלֹקִים אִם אֶחָפֶץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדְרָכּוֹ וְחַיָּה, שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדְרָכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל”.

הקשה הרב זללה”ה מה שייך שבועה בדבר זה, הרי הקדוש ברוך הוא מודיע לנו שאינו חפץ במוות הרשע, וכי שייך לומר שאם אינכם מאמינים לדברי אני נשבע לכם שכך הוא, ועוד קשה למה כתוב לשון עתיד אם אחפץ, היה לכאורה נכון לומר האם אני חפץ, שזהו גילוי על ההוה שאינו חפץ, ותירץ שהשבועה הזו הבטחה היא, שלא יהיה שום מצב שהקדוש ברוך הוא יחפץ במוות הרשע, ולא יקבל עונשו, דלעולם ירצה בתשובתו, ואף כשקלקוליו מרובים וראוי לעונש גדול, ואם ישוב ימחול לו, אפילו הכי לעולם יחפץ הקדוש ברוך הוא בתשובתו, - ומצינו בכל מקום ששבועה היא הבטחה חזקה שלא יגרום החטא, שזהו מה שנשבע ד’ לאברהם וליצחק וליעקב, וגם כאן זו הבטחה שלעולם לא אחפץ במוות הרשע, ויש ללמוד מזה שלא יהא לאדם אף פעם הרגשה שאינו רצוי, כי יש הבטחה שבכל מצב ירצה הקדוש ברוך הוא בתשובתו.

מַחִילָה סְלִיחָה וְכַפָּרָה

בנוסף מחילה וסליחה יש סתירות רבות, אם סליחה עדיפה ממחילה או מחילה עדיפה מסליחה, והדבר נוגע לענין איזו בקשה צריך להקדים, וכן היות ואנו מבקשים דרגות שונות של מחילה, לפי חומרת העבירה, חטאים - עוונות - ופשעים, חטאים אלו השגגות, ועוונות אלו הזדונות, ופשעים אלו המרדין, ומבקשים את הנקיון המושלם על החטאים, ופחות מזה על העוונות ופחות מזה על הפשעים, ויש ראיות שלשון ‘סליחה’ עדיפה, מברכת סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכינו כי פשענו, הרי שעבור החטאים מבקשים ‘סלח’, ועבור הפשעים מבקשים ‘מחל’, וכן בתפילת יום הכפורים ותתן לנו ד’ אלקינו ... למחילה

ולסליחה ולכפרה, שמתחיל במחילה שמעולה פחות, ואחר כך מוסיפים למחילה ולכפרה, אבל לעומת זה בעל חטא אנו אומרים סליחה קודם מחילה, סלח לנו מחל לנו כפר לנו, וכן במוסף של ראש חדש למחילת חטא ולסליחת עוון.

והדבר נוגע לענין מה שאומרים קודם על חטא שתכפר לנו על כל חטאתינו. [וזה כנראה מוכרע שכפרה עדיפא מכולהו, ולכן אין להזכיר כפרה על פשעים], ובמחזור וילנא הנוסח ותסלח לנו על כל עוונותינו ותמחל לנו על כל פשעינו.

חטאתינו ועונותינו ופשעינו

בתפילת "אבינו מלכנו מלכה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך" - במשנה ברורה סימן תקפ"ד סק"ג העיר דצריך לומר אבינו מלכנו מלכה והעבר חטאתינו ופשעינו, כי צריך לבקש תחלה על הקל, (ואמנם אנו נוהגין שלא לשנות הנוסח באבינו מלכנו, שאין לשנות הנוסח המקובל בלא הכרח, אבל ראיתי בסידורים הנדמ"ח שבנוסחאות ישנות כתוב באבינו מלכנו רק פשעינו, ואחר כך הוסיפו חטאתנו, ואם כן אין הכרע גמור מהנוסח הנדפס).

אבל בנוסח התפלה ביום הכפורים אומרים גם כן אלקינו ואלקי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפורים הנה מלכה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך כפאמור אנכי אנכי הוא מלכה פשעיך למעני וחטאתיך לא אפכר, הרי שמזכירין בתפלה כמו באבינו מלכנו, וכסדר הפסוק שהזכיר הפשעים תחלה, ואפשר שהיות ואומרים "מלכה והעבר" - 'מלכה' כנגד פשע כמו שכתוב 'מוחה פשעיך', 'והעבר' - כנגד חטא כמו שכתוב 'וחטאתיך לא אזכור', ולכן אמר פשע תחלה.

והרב זללה"ה אמר בזה שלמחות ולהעביר "מנגד עיניך" הבקשה העיקרית והחשובה יותר היא שיעביר הפשעים, שכשהם כנגד עיניו הקטרוג גדול, ולכן הזכיר הפסוק מחיית הפשע תחלה, וגם אנו מבקשים שיעביר תחלה הפשעים מנגד עיניו, וגם אם עדיין לא נמחלו, מכל מקום שיסירם תחלה מנגד עיניו.²⁰

²⁰ ועל דרך זה יישב הרב זללה"ה מה שנזכר בפסוק במה שביקשו אחי יוסף בפרשת ויחי "אביך צוה לפני מותו לאמר, כה תאמרו ליוסף אבא שא לא פשע אחיך וחסאתם כי רעה"

ויתכן לפרש שמה שאומרים מִחָה וְהַעֲבֵר פִּשְׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ, כי במדה מסוימת מהפשעים הוא שב יותר בתשובה שלימה, [וכן אומרים בברכת המעביר שינה ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עבירה ועון, אף על פי שעון חמור יותר ויש לבקש על זה תחלה, אלא לפי שהחטא מצוי יותר מבקשין עליו תחלה, ומכל מקום חוזרין ומזכירין לינצל גם מעון, וכן שמעתי מהרב זללה"ה].

ביאור שלש עשרה מדות

איתא בגמרא ראש השנה י"ז ב' "וַיַּעֲבֹר ד' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא" - אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לִפְנֵי כְסֶדֶר הַזֶּה ואני מוחל להם, אמר רב יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הִנֵּה אֲנִי כֹתֵב בְּרִית, פירש רש"י ברית כרותה לשלש עשרה מדות הללו שאם יזכירם ישראל בתפלת תעניתם אינן חוזרות ריקם.

ובאמת יש להתבונן בכל הפרשה מכיון שמשה רבינו ע"ה ביקש הוֹדְעֵנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ למה הוצרך הקדוש ברוך הוא לירד בענן ולהתיצב עמו שם, היה יכול להודיעו בנבואה את השלש עשרה מדות מה הם, ומזה מוכח כמו שאמר רבי יוחנן שאלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם, לומר שיש ענין לעורר המדות האלו בהזכרתם דרך תפלה ובקשה שיתנהג עמנו במדות האלו, ואז ברית כרותה שאינן חוזרות ריקם, וביותר מרגש הענין שכתוב וַיֵּרֶד ד' בַּעֲנָן וַיִּתְּצַב עִמּוֹ שֶׁם הַקְּדוּשׁ ברוך הוא ניצב עם משה רבינו עליו השלום לעורר רחמי השלש עשרה מדות, וכמו שמסיים וַיִּמְהַר מֹשֶׁה וַיִּקְדֹּ אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ, וכל הענין ויקרא ויעבור ענינים נסתרים ונעלמים, אבל מבואר כאן רחמים גדולים.

גְּמָלוֹךְ ...", ולכאורה קשה למה הזכירו פשע לפני חטא, אלא שכאן עיקר הבקשה היתה שלא יזכור את הפשע, לכן הקדימוהו.

מתנהג בִּחְסִידוּת לפנינו משורת הדין, **מוֹחֵל עוֹנוֹת עָמוֹ** על ידי תשובה **מַעֲבִיר ראשון ראשון**, יש פירוש בגמרא שחטא הראשון שעשה מעבירו שלא להענישו עליו, ואם אחר כך היה מחצה זכויות ומחצה עונות הרי הוא נדון כרובו עונות, לפי שמוסיפים גם העוון הראשון אבל אם בצירוף החטא הראשון הוא מחצה על מחצה מעבירין את הראשון ונשאר רובו זכויות, ואפשר דלשון מעביר ראשון ראשון מתפרש שאם עשה תשובה על הראשון הרי השני נעשה ראשון, שלעולם מעבירין את הראשון, ויש עוד פירושים ברי"ף ורא"ש, **מִרְבָּה מְחִילָה לַחֲטָאִים** לאנשים שמוגדרים כחוטאים, **וּסְלִיחָה** לאנשים שמוגדרים כפושעים²¹, **עושה צדקות עם כל בשר ועם כל רוח**, דיני הגוף ודיני הנפש, **לא כרעתם תגמול**, שאינו משיב גמול עונש כחומר רעתם.

קַל הוֹרִית לָנוּ לומר שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה שאמרת למשה רבינו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה, **וְזָכַר לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה** - זכור לנו את ההבטחה שאינן חוזרות ריקם, **כְּהוֹדֵעֶתָ לְעַנְיֵי מִקְדָּם** זוהי הנבואה למשה העניו מאד מכל האדם, **כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיֵּד ד' בָּעֵנֻ וַיִּתְּצֵב עָמוֹ שֵׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם ד'** - לפי הטעמים פירושו ד' קרא בשם, וכן כתב במשנה ברורה סימן תקפ"א סק"ד, להפריד בין בְּשֵׁם לד', וכן פירש רש"י והרמב"ן לעיל על הפסוק **"וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ וַיִּקְרָאתִי בְשֵׁם ד' לְפָנֶיךָ"**, ופירש רש"י ללמדך סדר בקשת רחמים שאפילו אם תכלה זכות אבות, על ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים, וכן כתב הרמב"ן **וַיִּקְרָאתִי בְשֵׁם ד' לְפָנֶיךָ** שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו, וגם לפי התרגום אונקלוס שמתרגם וקרא בשמא דד' מתפרש שפיר ויקרא ד' בשם ד', (ויש עוד פירושים בראשונים שמשם רבינו עליו השלום קרא בשם ד', אבל רגילים לקרא כפי הטעמים וכמו שכתב במשנה ברורה, ומתפרש גם כהתרגום, ושבעים פנים לתורה).

ד' ד' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה, שניהם מדות רחמים, והשמיענו כאן על ההנהגה הרגילה במדת רחמים, ועל

²¹ מדלא קאמר לפשעים.

ההנהגה המיוחדת שלא נשתנית המדה ביחסו לאדם, אף על פי שחטא, שהוא יכול לתקן להגיע לרחמים כאילו לא חטא, וכשהאדם מבקש מהקדוש ברוך הוא מחילה, כיון שבעולמות למעלה לא פגם כלל, הרי הוא מרגיש יותר נעים ובטוח לבקש על חטאים שפגם בעולמות התחתונים, כאדם מבקש מבקש מהמלך שימחל מה שקלקל בחצרו, והענין מבואר בנפש החיים שמתחלה החטא אינו פוגם למעלה למעלה שמיד כשמתקרב לחטא מסתלקת ממנו הנשמה העליונה, ועל ידי זה יש יותר כח לתפלה לעורר רחמים שישפיע לו הקדוש ברוך הוא תיקונו מלמעלה למעלה שיחזור להתחבר לחלק נשמתו ששם לא נפגם בחטאו וזה יחזיר לו הקשר גבוה מעל גבוה, עיין נפש החיים.

נמצא הפירוש ד' הראשון מדת רחמים בהנהגת העולם, כמו שאמרו בראשית ברא א-לקים שזוהי מדת הדין, בתחלה עלה במחשבה לבראו במדת הדין וראה שאינו מתקיים ושיתף עמו מדת רחמים ד' אלקים, וגם קודם שיחטא צריך רחמים לסייעו להתגבר ולהקל הנסיון, ולתת לו כל צרכיו גם כשאין לו זכויות כל כך, ועיין רא"ש בזה, וד' השני לאחר שיחטא זוהי מדה נוספת להתנהג ברחמים לאחר שיחטא, ולהשאיר לו מדת הרחמים כאילו לא חטא, דהיינו שירגיש בתפלתו, ובאפשרותו לתקן, כמבקש ממי שלא חטא כנגדו. (אבל לשון הרמב"ן על התורה על השלש שמות שנקראו מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו, וצ"ע למה הזכיר תשובה קודם רחמים).

א-ל פירש רש"י שהוא מדת רחמים כדכתיב א-ל-י א-ל-י למה עזבתי, ואין לומר למדת הדין למה עזבתי, ומצינו שימוש בלשון זה לתקיפים וחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח, ובמדה זו מכין מזון לכל בריותיו כמו שאומרים כי הוא א-ל-זן ומפרנס לכל, הכפירים שואגים לטרף ולבקש מא-ל אכלם, ואמנם העיקר בהסתר פנים, אבל הנגלה יוכיח על הנסתר שהאדם בטיפול תמידי על מזונו.

הרמב"ן ביאר דג' הראשונים הם שמות של הקדוש ברוך הוא, שמתארים את ההנהגה, ואחר כך מדות ההתנהגות, וחכמים יקראו אותם מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו.

רחום וחנון - רחמנות היא בגלל צרת האדם, וחנינה היא מתנת חנם, או מתנה בגלל חן כי מצאת חן בעיני כדכתיב וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, עיין שם ברש"י וברמב"ן, גם מלשון חן כדאמרינן בחן בחסד וברחמים, דהיינו נתינה בחן, וכן נתינת חן לאדם, ומהגר"א חנון בגלל תחינתו ובקשתו, ורחום בגלל צרתו.

אָרְךְ אַפִּים - בפשוטו מאריך אף נאמר על כעס אחד, וארך אפיים אפילו שיש כאן סיבות רבות לחרון אף, הרי הוא מאריך רוחו מלשלח בהם חרון אפו, ויש עוד הסבר מאריך אף לצדיקים ומאריך אף לרשעים, ועוד הסבר שגם כשמוכרח לשלם על העונות הרי הוא משלם מעט מעט, וז"ל הירושלמי ארך אף אין כתיב כאן אלא ארך אפיים מאריך רוחו עד שלא יגבה, התחיל לגבות מאריך רוחו וגובה.

וְרַב חֶסֶד - מתרגמינן מרבה לעשות טובות וחסדים, ולשון הרמב"ן שהוא מרבה החסד על גבורתו ועוזו, דהיינו שמחזק את החסד להכריע לטובה, וביארו בגמרא כשהזכויות והחובות שוין, הרי הוא מטה לטובה ברב חסד, ומהגר"א כתוב שמרבה בחסד יותר ממה שהאדם צריך.

וְאָמֶת - היינו חיזוק ההבטחה לקיימה, גם כשיש סיבות רבות שאין צריך לקיימה, אף על פי כן כח האמת חזק יותר להשאיר ההבטחה במקומה, דסו"ס יותר אמת הוא כשכן מתקיים, וכן נראה מפירש רש"י בתתן אמת ליעקב, וכן כתב הרמב"ן בפרשת וישלח, החסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר, [דהיינו בלא הבטחה], והאמת הטובה אשר הבטיח ואימת לו הבטחתו.

ויעויין עוד ברמב"ן שם שהחסדים הקיימים באופן קבוע [כבנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד], נקראים אמת, והחסדים שבמקרה על מאורע שאירע לו [כגון שהצילו מאויביו וכיוצא בזה], נקראים חסד, וזהו שנאמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך, שרואים מזה שאמת זוהי גם כן מדה של עשיית טובה, וגם כאן רב חסד ורב אמת כלומר רב חסד של אמת דהיינו חסד קיים, וכן אומרים בתפילת בריך שמיא כו', דהוא ואורייתא ונביאיהו קשוט, ומסגי למעבד טבון וקשוט, שמרבה לעשות טובות ואמת, וכן הוא בתרגום.

מיהו בגמרא נראה דאמת פירושו שאין ויתור רק דן אותם כפי האמת, ואמרו ראש השנה י"ז ב' מתחילה אמת וכשרואה שאין העולם מתקיים מוסיף רב חסד, ועיין סנהדרין קי"א א' שמשה רבינו עליו השלום פחד שיענשו במדת אמת.

נֶצַר חֶסֶד לְאֶלְפִים - כלפי פוקד עון אבות רק עד דור רביעי, אבל חסד האבות הוא נוצר לאלפי דורות, ומזה למדו שמדה טובה מרובה חמש מאות פעמים יותר ממדת פורענות, שאת העבירות זוכרים רק לארבע דורות ואת הזכויות לאלפים.

נִשָּׂא עוֹן וּפָשַׁע וְחַטָּאָה - כתב הרמב"ן שאין הנשיאות שוה לכולן אלא בכל אחד ענין מיוחד לו, לכן יחשבו אותם שלש מדות [שפשע צריך יותר רחמים מעון וחטא], ומשמע דכונתו שהנשיאות של חטאה היא יותר מושלמת מהנשיאות של עון ופשע, או שיש כמה עניני נשיאות חטא, ולכן נחשבים שלש מדות, דאל"כ לא היה צריך להזכיר שלשתן שהרי הדבר פשוט שאם נושא פשע בודאי שהוא נושא חטא ועון.

וְנִנְקָה לֹא יִנְקָה - פירש רש"י בפשוטו שלא יוותר על העון סתם, אלא נושא וממתין לתשובה או נפרע מעט מעט מפוקד עון אבות לאינן שבין, ולפי זה פירושו אבל לנקות לא ינקה אלא פוקד וגו', אבל אם כן היה צריך לומר אבל לא ינקה, לכן דרשו ונקה שכן מנקה לשבים, כאילו נאמר שיש ונקה, ויש גם שלא ינקה, ומתרגמינן מנקה לשבין לתורה ולא מנקה לאינן שבין, וזהו שאנו אומרים בתפלה ונקה כענין בפני עצמו, והרמב"ן מפרש ונקה לא ינקה רק פוקד עון אבות על בנים ועל ידי זה מתנקה העון, - כתוב בשם הגר"א שמדת ונקה רחמים גדולים יותר מהכל, שמנקה אותו כאילו לא חטא מעולם, ועוד כתוב מהגר"א שהתרגום הוא ונקה לדתייבין לאוריתא, שהכל מתנקה על ידי לימוד התורה.

